فەرهەنگۆک

ئاپۆره		کۆسپ، پەتەر، وەی
ئاتر		ئاگر، ئایر، ئازەر، ئاهیر
ئاترگا		بە زمانی هەورامی ئاهیرگە، هورموزگا، جەمخانە، ئاتەشگە، ئەو شوێنەی کە بەهدینان بۆ ڕاز و نیاز و گرتنی کۆڕ و ئاهەنگی ئایینی تێدا کۆ دەبنەوە، وەک کەنیسا و مزگەوت
ئاترەخش		بە ئاڤێستایی: ئاتر+ ڕەخشان = ئاترڕەخشان، ئازەرەخش، بە واتەی پرشەی ئاگر، تیشکی ئاگر (ڕەخشان، ڕەخشندە، ڕەخشن ناوی کچانە لە زبانی کوردی)
ئاخ		زەوی، زێد، خاک، نیشتمان
ئاخاڵ		پاشماوە، ڕێقنە، پیسی، چەپەڵی
ئاخایۆک		کەسێک کە خۆی بە گەورە دەزانێت بە بێ ئەوە کە لێی بوەشێتەوە
ئافەراندن	دروستکردن، بەدیهێنان، چێکردن، خولقاندن
ئافەریدە		دروستکراو، بەدیهاتوو
ئافەریدەگار	خودای بەدیهێنەر
ئافەرینش	ئافراندن، بەدیهێنان، داهێنان، خولقاندن
ئافەرینشت	بوون بە واتەی گشتی، هەستی
ئارمان		ئارمانج، ئامانج
ئارمەئیتی	ئەسپەند، ئەسفەند، یەکێکە لە ئەمێشەسپێنتەکان، ئەسفەند ڕاکێشەری هەموو هەستییە. لە هەستیدا دوو ڕاکێشەر فەرمان دەدەن، «دوورکەر» و «کێشەر» کە لە هەستیدا بە هەموو دیاردەکانیەوە کار و کاردانەوەیان دەبینرێت. لە هەر دیمەن و نموونەیەکی بووندا، ئەم کار و کاردانەوە و کێشەر و دوورکەرەوە هەیە و ئەمە دەبێتە مایەی باڵاکردن و گەیین و گەڕیانی ئەو دیاردەیە. کێشان و دوورخستەوە و کار کاردانەوە و ڕەنگ و ڕەنگدانەوە لە مرۆڤدا بە چەشنی ئەڤین، لەخۆبوردن، داد، بەخشش، رامانی دروست، هەڵسەنگاندنی ڕاست، خۆپارێزی و پاکی و خاسی دەبینرێت، کە ئەمانە دەبێتە مایەی خۆشی و شادومانی و کەیفخۆشیی دڵەکان و گیانەکان، لە بڕێک شوێندا بە واتەی (موراد) و جونمێریش هاتووە.
ئاری		چاوکی وشەکە لە ئایر هاتووە، ئەو گەل و نەتەوانە کە ئاگر بە لایەنەوە پیرۆز بووە، ئەو گەلانە کە بە باوەریان بە ئایینی بەهدینییە.
ئاژ		زگ یا بەرچاوبرسی، ڕەچاو، ئاز، (تەماح)
ئاشا		واژەیەکی ئاڤێستاییە کە بە واتەی ڕاستی، ماف، دروستی، دادگەری، سامانی جیهان، یاسای ئافەرینش، ڕێکوپێکی، سازگاری، سەقامگیری، سازیی و دامەزراوی تەواو، بەشێکی سەرەکیی لە ناوی ئەمێشەسپێنت «ئاشا»وەهێشتایە، لەم ڕووەوەیە کە لێکۆڵینەرانی دینی بەهدینی واژەی ئاشا بە بێوەرگێران لە ناو نووسراوەکانیاندا بە کار دێنن، ئاشا یەکێک لە کۆڵەکەکانی بناغەیی و گرینگی دینی زەردەشتە کە لە سەرتاسەری ئاڤێستا هەمیشە دێتە گوتن و دەتوانرێت ببێژین کە هەموو ڕێگاکانی ڕزگاری بە ڕاستی یا ئاشا کۆتایی پێدێت کە هەمانا ڕاستییە.

ئاشاوەهێشتا ئەمێشەسپێنت ئاشاوەهێشتا یان ئۆردیبەهەشت، جیهانی بووندا ڕێکوپێکی و هەنجارێکی پتەو و گران فەرماندەرە و هیچ شتێک لە دەرەڤەی فەرمانی هەنجار و ئۆردیبەهەشت نییە. هەنجار لە ڕەوانی مرۆڤدا، ڕاستی و پاکییە. دوژمنی هەرە مەزنی ڕاستی و داد و مرۆڤ، درۆیە. ڕاستی لە ڕەوانی مرۆڤ، مایەی خۆشی و خورەمی و شادمانییە و هەر چاکەیەک کە لە جیهاندا هەیە، لە ڕاستی هەڵدەستێت، ئۆردیبەهەشت، فریشتەی ڕاستی و دروستی و پاکی.

ئاشوو مرۆڤی پاک و بە ویژدان، جوانمێر، پیرۆز، هاف، (حەزرەت)

ئاگر لە ڕوانگای دینی بەهدینی 5 جۆر ئاگری جیاواز هەیە: یەکەم بۆرزیسەوە، کە لە پێشگای پیرۆزی ئەهۆرا مەزدا هەیە. دووهەم وەهوفەرِیانە، کە لە ناو لەشی مرۆڤ و گیانلەبەرانی دی هەیە. سێهەم ئاوروازیشتە، کە لە ناو گیادایە. چوارەم وازیشتە، لە ناو هەوردایە. پێنجەم سپەنیشتە، کە بۆ بەکارهێنانی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ بەکار دێت و لە هەمان کاتییشدا بە نیشانەی ڕووناکی و پاکی و زانایی لە هەمبەر تاریکی و ناپاکی و نادانی پێناسە دەکرێت.

ئالی لایەن، لا

ئالیکاری ئاریکاری، هاریکاری، یارمەتی

ئامۆژگار ئامۆژیار، ئامۆزگار، مامۆستا، فێرکار

ئامیان هەوێن، سرشت، جەوهەر

ئامەرتات فریشتەی تەندروستی و تەمەندرێژی، ئەمێشەسپێنت ئامۆرداد بوونی جاویدانییە. هێزی ئافراندن هەمیشە لە کاری ئافراندن و زایین و مردندایە و ئەم کاروبارە هەمیشەیی و جاویدانییە. مرۆڤ جیهانێکی پچووکە لە جیهانی مەزن و لە ژێر کاریگەری و فەرمانی یاساکان و زاگونەکانی جیهانی و ئەمێشەسپێنتەکان. جا ئەگەر تیشکی ئەمێشەسپێنتەکان بە سەر ڕەوان و زیندەگانی ئەو بکەوێت، ئەوە شادی و بەختیاری و خورەمی ژیانی ئەو دادەگرێت و دەبێتە ئاوێنەیەک بۆ دیمەنی هەستی، ئاوەزی گشتی، تیشکی درەخشان، هێندسە، هەنجاری بوون و ئەهۆرا مەزدا. ئەمێشەسپێنتەکان لە گۆڕەپانی ڕەوان و ژیانی مرۆڤدا، هەنگاوەکانی پاڵافتن و ڕازانەوەی ڕەوانن کە لە ڕامانی پاکەوە دەگرسێت و دوای پێوانی هەنگاوەکانی ڕاستی، داد، خۆپارێزی، لێبووردیی، ئەڤین، پاکی، گەشەسەندن و پشکووتن بە ئامورداد بە واتەی جاویدانی دەگات.

ئاوەردگا مەیدانی جەنگ، گۆڕەپانی جەنگ

ئاوزەنگ ڕکێف و ئاسنی سەرکەوتنی خوانی زین و زەنگی

ئاوەنیا ڕەپستە

ئاویدەر ئاویەر، بە ئاڤێستایی «ئەوشێدرینە»، لە سەر کۆچبەربوونی زەردەشت لێکۆڵینەوەیەکی ورد و زانستی و بێ لایەنانە تا بە ئێستا نەکراوە، بێگومان هۆی تایبەت و دیاریکراوی خۆی هەیە. بەڵام بە گشتی دوو بیروڕا هەیە، یەکەمیان زۆربەی نووسەرانی بیانی بە تایبەت فارس پێ لە سەر ئەوە دادەگرن کە زەردەشت خەڵکی دەوروبەری "ورمێ" لە ڕۆژهەڵاتی کورستان بوون و کاتێک کە کۆچبەر بووە بەرەو شاری "بەلخ" لە ئەفغانستان چووە، هەڵبەت برێک نووسەر بە بێ بەڵگە و بێ سەرچاوە پێ لەوە زیاتر دادەنێن و دەنووسن زەردەشت لە ڕۆژئاوای ئێران "خۆراسان" لەدایک بووە و لەوێشەوە بۆ شاری بەلخ کۆچی کردووە و گۆرەکەی لە شاری "مەزارشەریف" دایە. بەڵام بیری دووهەم کە لە ئەدەبیات و ئاڤێستای نوێ سەرچاوە دەگرێت و گومانشکێنە، شوێن و جێگای کۆچبەری زەردەشت دیاری دەکات.

بۆ نموونە ڕەوانشاد "عمادالدین دەوڵەتشاهی" نووسەری هێژای کرمانشانی لە پەرتووکەکانی "چیاکانی نەناسراوی ئاڤێستا" و "ڕۆستەم و زۆراو بە زمانی ئاڤێستا" بە سەرچاوەگرتنی ئەدەبیاتی زەردەشتی "یەشتەکان"، شوێن و جێگای کۆچبەری زەردەشت بەم چەشنە دەستنیشان دەکات. یەکەمجار زەردەشت پەنا دەباتە بەر زۆزانی "ئەوشێدرینە" کە بە درێژایی مێژوو ئەم وشەیە بە چەشنی "ئاویدەر، ئاویەر" لە هەریمی شاری "سنە" لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ماوەتەوە. پاشان زەردەشت لەوێشەوە دەڕوات بۆ چیای "هۆگر" کە لە دوایدا دەبێتە چیای "هەژیر، هەجر، هەجیر" ئێستا ئەم ناوچەیە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بە "دینەوەر" بەناوبانگە. لەم شوێنەدا بەشی دووهەمی سروودەکانی گاتا بۆ زەردەشت داهۆنرا. کەی گوشتاسپ کە کۆشکەکەی بە ناوی "گەنگ شا" ناو دەبریا و لە سەر چیایەک دروستی کردبوو، ئایینی ئەوی پەژراند، بوو بە گەورەترین پاڵپشتی زەردەشت و یارانی. ئەم شوێنە ئێستا لە باژێری "سەحنە"یە کە لەو سەردەمە بە شاهیندژ، شاییندژ، سایندژ" بە ناوبانگ بوو. زەردەشت هەروەها ئاگرگایەکی (بە ناوی ئاترنۆش، ئاگرنۆش، ئاهیرنۆش، ئازەرنۆش) لە "باکتەریا" دایمزراند. ئەم شوێنە لە دوای هەزاران ساڵ بە ناوی "پارسینە" لە هەریمی "دینەوەر"ی کرمانشا لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ماوەتەوە. پاشان باکتەریا گۆڕیا بە "باختەر" و ئەم گوندەش ئێستا ماوە. "ڕۆستەم و زۆراو بە زمانی ئاڤێستا، ل. 35 و 36". نووسەر و زمانەوان م. ئە. هەورامانی لە هەفتەنامەی "ئاویەر" لە ژمارەی 52 ساڵی 3 لاپەڕەی 12 باسێکی لەسەر ئاویەر نووسیوە کە جێگای سەرنجە: "بە ڕەواڵەتدا ئەم وشە ناساکارەیە "ئاویەر" وەها خۆی دەردەخات، کە فرە کۆن بێت! ئەگەریش وەها بێ، دەبێ بەم جۆرەی خوارەوە لێک بدرێتەوە واتە، وشەی "ئاویدەر" لە هەر دوو دۆخی لێکدانەوەدا لە دوو بەشی سەرەکی پێک هاتووە و ئەوانیش ئەوەی کە دەبێ لەم ڕووەوە بوترێ ئەوەیە کە فەرهەنگە پارسیەکان و جوگرافیاناسانیان هەوڵیان داوە کە سەرپاکی ناوە کوردیەکان بۆ زمانی پارسی وەربگێڕن و ئەمەش جۆرە کارێکە کە دەستی بۆ سنگەوە ناگیرێ و جۆرە تاوانێکی مێژوویی و جوگرافیایی و ئینسانیشە کە هەرگیز لە بیر ناچێتەوە! پاش ئەم لێکدانەوەیە دەبێ ئەوە لە یاد نەکەین کە ئاویەدەر یەکێک لەو جێگایە پیرۆزانە بووە کە زەردەشت لە کاتی هاتووچۆکردنی لە "شیز"ەوە بەرەو "لوڕستان" بۆ ماوەی چەند ڕۆژێک لە ئاویدەردا ماوەتەوە و ئەوجا بەشی دووەمی ڕێگابڕینەکەی گرتووەتە بەر کە لە هاتن و چوونەوە و گەڕانەوەدا ڕێگاکەی بە قەراغی "سیروان"دا تێپەڕیوە". بە باوەڕی من گوندی بەڵخە ئێستا لە هەورامان لە سەر سنووری دەستکردی "ئێران و ئێراق" هەڵکەوتووە و ماوە. ئەم شوێنە سەردەمی خۆی باژێرێکی مەزن بووە و کۆشکی بە ناوبانگی کەی گوشتاسپی لێبووە، هەرچەندە ئێستا لە شێوەی گوندێکی چەند ماڵی لێ ماوە، بەو مەرجە کە لە دوای داگیرکاری عەربە موسوڵمانەکان و هێرشی بێ بەزیی مەغۆل و تاتارەکان و پاشان سەردەمی عوسمانی و ڕژێمی بەعس ئەم گوندەی شتێکی وای لێ بە جێ نەماوە. ئەم گوندە لە نێوانی گوندەکانی «دەرەی مەڕ، دەرکێ، هانەگەرمەڵە، ڕەشین و دزڵی» و شارەکانی «هەڵەبچە و مەریوان» هەڵکەوتووە.

ئاهیرنۆش ئاتەشگای ئاهیرنۆش، ئاترنۆش، ئاگرنۆش یان ئازەنۆش بە دەستی زەردەشت لە هەورامان لە بەلخە دروست کریا، هەڵبەت مامۆستا دەوڵەتشاهی باوەڕی وایە کە ئەم ئاگرگایە لە "باکتەریا" دامەزراوە، ئەم شوێنە لە دوای هەزاران ساڵ بە ناوی "پارسینە" لە هەریمی "دینەوەر"ی کرمانشا لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ماوەتەوە. پاشان باکتەریا گۆڕیا بە "باختەر" و ئەم گوندەش ئێستا ماوە. "ڕۆستەم و زۆراو بە زمانی ئاڤێستا، ل. 35 و 36".

ئەرچاسپ ناوی پاتشای تۆراوەکان بوو و هەروەهاش برازای ئەفراسیاو بوو، لە دوو واژەی ئاڤێستایی ئەرج + ئەسپ، دروست بووە بە واتەی ئەسپی پڕبەها، بەڵام لە ئەدەبیاتی زەردەشتی ناوی لەتەک درۆ و دوژمنی سەرسەختی

زەردەشت یاد دەکرێت، لە هێرشی بۆ سەر شاگوشتاسپ گوایە دوو کچی پاتشای بە ناو «هۆما و وەهئافەرید» بە دیلی گرت. پاشان براکەیان «ئەسپەندیار» هێرشی بردە سەر ئەرچاسپ و خۆشکەکانی ڕەها کرد و ئەرچاسپی کوشت و دینی بەهدینی گەشە پێ دا. دانشنامەی مەزدایەسنا. جیهانگیری ئۆشیدەری. لاپەرەی 84

ئەرژمەند ئەرجمەند، هێژا، بەڕێز، ڕێزدار

ئەسپێنتمان نازناوی بنەماڵەی زەردەشتە، لە واژەی سپی گیراوە بە واتەی سپی ڕەگەز و ناوی نۆهەم پشتی زەردەشتە.

ئۆل دین، ئایین، کیش

ئەتک وشەیەکە بۆ بێڕێزیکردن و سووککردنی کەسایەتی ژن بە کار دێت و ترۆ بۆ پیاو بەکار دێت.

ئەختەرناس ئەستێرەناس، پیری ئەستێرەناس، خەوگێڕ، خەوناس، ئەستێرەژمێر. دوو لە ئێستا لە وڵاتی کوردان لە پێشدا خاوەنی شارستانیەتی وەهابوو کە زانستی ئەستێرەناسی سەرتۆپی زانستەکانی ئەو سەردەمە بوو.

ئەرخەوانی سووری ئاماڵ بەنەوش

ئەرمەغان دیاری، پێشکەشی، کەونە شارێکی کوردانە لە کوێستاندا. کوردستان. گیوی موکریان. لاپەرەی 28

ئەستوورە واژەی ئەستوورە واژەیەکی هیند و ئەورووپییە. لە زمانی سانسکریتیدا ستوورە بە واتەی داستانە، هەڵبەت لە داستانەکانی بوودایی فرە جار بە کار هاتووە، لە زمانی یۆنانی وەک هیستوری بە واتەی گەڕیان و لێکۆڵینەوە و ئاگاییە. لە زمانی فەرانسەوی و ئەنگلیسیشدا بە دوو جۆری ستوری بە واتەی چیرۆک و داستان و پەندی دیرۆکی و مانای مێژوو، گوزارش و بابەتی دیرۆکی.. بە کار هێنراوە. لە زمانی کوردی بە چەشنی سادەی خۆی بە کار هاتووە، بەڵام لە واتەی تەعریبکراوی زبانی عەرەبی بە واتەی گوتەی پڕوپووچ و ئەفسانە و شتی بێ بناخە مانا کراوە.

ئەفسۆس ئەپسۆس، پەشیمان، بەداخەوە

ئەفسەر ئەپسەر، تاج و کڵاویی پاتشاهی

ئەکۆمەن لە ئاڤێستادا بە «ئەگەمەنگە» و بە مانای بیری خراپ و بەد و کرداری ناحەز هاتووە، لە سەردەمی ئیمپراتۆری ساسانیەکان، کاتێک کە وردە وردە تەپ و تۆزی نەزانی و لادان لە ڕێبازی ڕاستەقینەی زەردەشت دەستی پێ کرد، ئەکۆمەن واتەی ناوی دێوێکی گرتە خۆی.

ئەمێشەسپێنت واژەی «ئەمێشە» بە واتەی هەمیشەیی و جاویدانی و زیندوویی و بێمەرگیی. «سپێنت»یش بە مانای پاک و پیرۆز و پترکەر و دەرمانبەخش. کۆی ئەمێشەسپێنت دەبێتە ئەمێشەسپێنتەکان، پترکەرانی سوودگەیەنێر و پاکانی پیرۆز و دەرمانبەخشانی هەتاهەتایی. کە بریتین لە شەش ئەمێشەسپێنت: وەهومەن (وەهمەن، بەهمەن، بێمەن)، ئاشاوهێشتا (ئۆردیبەهەشت)، خشترەئیریە (شەهریوەر)، سپەنتئارمەئیتی (ئەسپەند، ئەسفەند)، هەئورتات (خۆرداد) و ئامەرتات (ئامۆرداد) کە بە ئەهۆرا مەزداوە دەبنە 7. بۆیە ژمارەی 7 لای بەهدینان پیرۆز دەژمێردرێت. کاردانەوی پیرۆزی ژمارەی 7 لە سەر زۆربەی دینەکان و داب و نەریتەکانی گەلانی جیهان بە چەشنێکی بێ وێنە دیار و بەرچاوە. پاشان کە دەبینین دینەکانی وەک جوو و فەلە و ئیسلام هاتن، ژمارەی 7 بوو بەشێک لە ژمارە پیرۆزەکانیان. خۆی ژمارەی 3 و 7 لە دینی بەهدینی پیرۆز دەژمێردرێت. ژمارەی سێ لە بەر سێ دروژمی بەناوبانگی زەردەشت: رامانی پاک، گوفتاری پاک و کرداری پاک، ژمارەی هەفتیش بە بۆنەی شەش ئەمێشەسپێنەکان و ئەهۆرا مەزدا پیرۆزی

تایبەتیان هەیە. لەم سەردەمەی ئیمڕۆ بە شێوەی جۆراجۆر ڕەنگدانەوەی ژمارەی 7 لە ژیانی کوردان و کۆمەڵانی جیهان و تەنانەت لە ناو سرووشت و زانست و موسیقا دەبینرێت، بۆ نموونە:

موسوڵمانان لە کاتی سوڕان بە دەوری «کعبە» 7 جار سوور دەخۆن ـ لە کەنیسەی جوولەکەکان هەموو مۆمدانەکان هەفت پایەی هەیە ـ لە سەری ساڵی زایینی لە بەر پەنجێرەی خانووەکان 7 مۆم دادەگرسن ـ خوارنەوەیەک هەیە بە ناوی «سڤێنئاپ» لە سەر ئەو واتەیە کە گوایە 7 ئاو تێکەڵ بە یەک دەکرێت و هەر کەس بیخواتەوە، ئەوە تەمەنی جاویدانی دەبێت (ئاو بە ئاڤێستایی دەبێتە ئاپ) ـ نۆتی موسیقا 7 دانەیە ـ باڵەبان کە ئامێرێکی کوردییە، 7 کونی هەیە ـ لە سەر گۆی زەوی ی کشوەر هەیە ـ مناڵی 7 مانگە وەک منالی نۆ مانگە دەتوانێت بژیت لێ دوای لەدایکبووندا ـ زانستی پزشکی سەلماندوویەهتی کە مناڵ لە ناو سکی دایکی بە ناو 7 قۆناخ تێ دەپەڕێت، ئینجا لە دایک دەبێت ـ گوایە ئاسمان و زەوی 7 تەبەقە ـ کۆڵەکەزێرینە یان پەلکەزێڕینە 7 ڕەنگە ـ 7 ئەستێرە لە ئاسمان هەیە وەک پیتی ک بە ئالفابێتی ئارامی، کە بە هەوتبراله یا حەوبرا ناسراون ـ هەفتە 7 ڕۆژە ـ لە ناو کوردەوایدا مناڵ دوای 7 ڕۆژ ناوی دەنێن ـ مردو دوای 7 ڕۆژ، هەفتەی بۆ دەگێرێت ـ هێندێک لە چێشتەکانی کوردی لە هەفت جۆر شت دروست دەکرێت وەک هەوتڕەنگە، شەلەم ـ پشتوێن لە تەمەنی رۆحانی و پیربووندا 7 گرێی لێ دەدەن ـ زەماوەن وا باو بوو کە هەفت شەو و هەفت ڕۆژ دەگیریا ـ هەرێمێکی پان و بەرین لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەیە بە ناوی هەوشار ـ خوانی نەورۆز 7 شتی تێدا هەیە ـ بووک لە کاتی گوازتنەوە، مامە یا خاڵۆی زاوا دێت و بە نیشانەی پەیمان 7 گرێ لێ پشتوێنەکەی دەدات ـ میدییەکان کە پێشنیانی نەتەوەی کوردن، 7 هۆز بوون...

ئەنبووژەن　　　شینبەر، کەرەسەیی، واتەیی، (مادی)

ئەنجومەن　　　هەنجەمەن، هەنجومەن، کۆڕ، دانیشتن، نشست، کۆمەڵە، یانە

ئەنجومەنی مۆغان　　　ئەنجومەنی پیری مۆغان کۆمەڵێک لە یارانی زانا و ژیری زەردەشت بوون کە لە سەر داوای زەردەشت ئەم ئەنجومەنیان دروست کرد، بۆ چاوەدێری و پەرەپێدانی دینی بەهدینی. ئەنجومەنی پیری مۆغان کەسانێک بوون کە باوەڕی تەواویان بە ڕاهێنانەکانی زەردەشت هەبوو و لە ژێر سەرپەرشتی زەردەشت بنیاد نریا بۆ گەشەپێدان و ئاوەدانکردنەوە و هەروەها بەرگری بکات لە لادانی دین بەرەو ڕێگای ناڕاست. ئەندامانی بە ناوبانگی ئەنجومەنە کە لە ناو ئاڤێستا ناویان هاتووە ئەمانەن: مەدیامانگ، جامئەسپ، فرەشەوشتر، گۆشتاسپ.

ئەوشێدرینە　　　ناوی ئاڤێستایی چیای ئاویەرە.

ئەرج　　　نرخ، ڕێز

ئەوج　　　نووک، سەر، لای هەرە ژووروی شتێک

ئەهۆرا　　　ئەهورا، ئاهورا، ئاهۆرا، ڕەوانشاد بابا مەردۆخ لە پەرتووکی مێژووی کورد و کوردستان لاپەڕەی 60 دەفەرمێت: ئاهورا لەتەک ئاهیر مانای یەکە، «ئا» لە زبانی کوردی کۆندا بە مانای «هات» و «ور» بە مانای ئاورە ئەو ڕووناکییە کە لە ئاورەوە پەیدا ئەبێ... مەولەوی،یش دەفەرمێت:

ئازیزم، ئاهیر دووری باڵای تۆ

جەستەم کەرد وە بوول، شەماڵ بەرد پەی کۆ

ورشەی پرشەی تاو کوورەکەی جوستەم

شەرارەی لوولەی پێشەی شکستەم ... لاپەرەی 25، دیوانی مەولەوی

خۆی موسوڵمانانیش باوەڕیان وایە کە (الله نوورە)

باپیرە مەزن لێرە مەبەست ئەو کەسەیە کە پاشان بە ئادەم و حەوا لە چیرۆکی مووسا ڕەنگ دەداتەوە، بەڵام لە چیرۆکەکەی مووسا حەوا وەک ژن تاوانبار دەژمێردرێت و دەبێتە هۆی دەرکردنی مرۆڤ لە بەهەشت. ئەم چیرۆکە پاشان لە دینەکانی فەلە و ئیسلامیش دەبینرێتەوە. لە دینی جوولەکە بڕوا وایە کە حەوا لە لایەن شەیتانەوە فریو دەدرێت و سێوێک کە نابووایە بیخوات، دەخوات و ئەمە دەبێت بە هۆی دەرکردنیان لە بەهشت.

بڕست توانا، وزە، هێز

بژون پاکیزە، پاک و خاوێن

بوت بت، خودای دەستکرد بە شێوەی پەیکەر

بوردبار بوردەبار، وشەیەکی کۆنی هەورامییە، لەسەرخۆ، هێمن، مەولەوی دەفەرمێت:

تۆ تیرە کەی وێت ـ وە زامداریی وێم!

تۆ بێ باکیی وێت ـ «بوردەبار»ی وێم

ئەو وەخت پای کاو هەرد دڵ تەم بۆ

ئەساسەی دووریی ئازیزان جەم بۆ .... دیوانی مەولەوی. لاپەرەی 13

بویەر ڕووداو

بوونی پێویست بوونی گەرەک، (وجود واجب)

بوونی گشتی بوونی ڕووت، بوونی ڕەها، بوونی ڕەبەق (وجودی مۆتڵەق)

بەجەستەکردن خەیاڵ، پندار، (تجسم)

بەدخوو نەگونجاو، بێئاکار

بەدەن لەش، جەستە، قاڵب، دیواری بەرزی حەوش

بەرزەنگڵ بەرزەنگڵ وەک چنوورە گیایەکی بۆن خۆشە، ڕەنگی وەک تووکی ژیژشکە، کەمێک بەرەو شین، لە هەر شوێنێک داینێی بۆنی بۆ ماوەیەک دەمێنێتەوە، لە هەورامان لە دوا مانگی بەهاردا لە سەر لووتکەی چیاکان ئەیڕننەوە و لە ناو سیپاڵ و شاڵ دایدەنێن، یا خود لە ناو ماڵدا هەڵی دەواسن بۆ ئەوەی ماڵ بۆنی خۆشی لێ بێت... خەڵکی هەورامان باوەڕیان وایە کە بۆنی خۆشی ئەم گیایە، بە هارەقی پێغەمبەری مەزن ئاشوو زەردەشت ئاو دراوە و ڕوواوە و خوای ئاگر و ئاو هەموو خراپەی تێدا سووتاندووە و تەنیا بۆنی خۆش و وێنەی چاکی لێ بە جێ هێشتووە. پەرتووکی بووکەسوورە. حەمە ڕەوف مورادی. لاپەرەی 78

بەرسڤ وەرام، وەڵام

بەرگری ڕەوا بەرگری یاسای، (دفاع حقوقی)

بەroوومەند بەروومەت، وەرومەند، «بەر» بە واتەی بەری میوە و «مەند»یش بە واتەی خاوەن، سەنگین و پشوو لەسەرخۆ، گیای مەندۆک، مەندێ (مەندێ لە هەمان کات ناوی ماندانا کیژی دواهەمین پاتشای میدیاکان ئاستیاگ بوو کە بوو بە بووکی ماڵە پارسووەکان و گوایە هەخامەنشەکان بەرەی ئەم دایکەن) ئەم دو وشە بە سەر یەکەوە دەبێت: سوودمەند، بەهرەمەند، بارەدار، میوەدار، کامەران

بەرەوپیری پێشوازی

بەڵخە		گوندی بەڵخە ئێستا لە کوردستان لە هەورامان لە سەر سنووری دەستکردی "ئێران و ئێراق" هەڵکەوتووە و ماوە. ئەم شوێنە سەردەمی خۆی باژێرێکی مەزن بووە و کۆشکی بە ناوبانگی کەی گوشتاسپی لێبووە، هەرچەندە ئێستا لە شێوەی گوندێکی چەند ماڵی لێ ماوە، بەو مەرجە کە لە دوای داگیرکاری عەربە موسوڵمانەکان و هێرشی بێ بەزیی مەغۆلەکان و تاتارەکان و عوسمانیەکان و پاشان لە سەردەمی ڕژێمی بەعس ئەم گوندەی شتێکی وای لێ بە جێ نەماوە. ئەم گوندە لە نێوانی گوندەکانی "دەڕەی مەڕ، دەرکێ، هانەگەرمەڵە، ڕەشین و دزڵی و شارەکانی هەڵەبچە و مەریوان" هەڵکەوتووە.

بەهـی		بە واتەی چاکی، بەهـ لە زمانی کوردیدا وشەی پەسەنکردن و لە زمانی ئاڤێستایی «وەهـ» بووە. زۆر وشەی کوردیمان هەیە کە بە وەهـ یا بە دەست پێدەکات، ئێستاش لە بڕێک شوێنی کوردستان هەر بە چەشنی وەهـ بە کار دێت، وەک: وەفر بووە بە بەفر یان بەرف، واران بووە بووە بە باران، وەهار بووە بە بەهار. فرە وشە لە چاوکی بەهـ چێ بووە وەک: بەهبەهـ، بەها، بەهر، بەهەشت، بەهدین، بەهدینان، بەهمەن، بەهزاد، بەهرۆز...

بەهر		بەش

بەینەت		ئەمەگ (وەفا)

بیردۆزی		بیروڕای زانستی، (تیۆری، نەزەریە)

بێڵ		پێمەڕە

بێندۆ		بە ئاڤێستایی بەنداڤ، ناوی یەکێک لە دوژمنانی سەرسەختی زەردەشت و هاوپەیمانی گراهمای ئاژاوەچی بووە.

بێکەران		بێسنوور، بێکۆتایی، بێئەندازە

بێوەڵە		بەچکەی ساوای ورچ

بیرناسی		فەلسەفە

پاداشتیچاکە		مەبەست لە پاداشتی چاک، هێمنی رامان و ویژدانێکی ڕووناک و دڵێکی بینا و توانامەندیی مینوویی و بێنیازبوون لە هەوا و هەوەس و خۆشنووتیی هەمیشەییە.

پادیاری		بەرخۆدان، بەرهەڵستی، دوژمنی، دژایەتی

پارسکیکردن		گەدایی کردن، سواڵکردن

پاقژ		پاکژ، پاکیزە، پاک، خاوێن

پایان		کۆتایی

پرس		پەیمان، بەڵێن، گفت

پرسنامە		پەیماننامە

پەژواک		خەنیدن، زایەڵە، فەرتوور، ئۆڵان، هۆڵان

پشتوێن		شاڵ، پژبێن، پشتێن، پشتان، کەمەربەند، قەیوەن، هەموویان یەک واتەن و بۆ یەک مەبەستن. پشتوێن یەکێک لە بەشەکانی بەرگی کوردییە کە بەستنی بۆ مرۆڤی بەهدینی پێویستە. لە دینی زەردەشتی گەورەترین ڕووداو بۆ هەر مرۆڤێک بەستن و پۆشینی شاڵ و شەپک یا کەمەربەندە. هەر لاوێک کە تەمەنی گەیشتبێتە تەمەنی 15 ساڵی، دەتوانێت لە ئازادی تەواودا، دینی بەهدینی بۆ خۆی هەڵبژێرێت و ببێت بە یەکێک لە ئەندامانی کۆمەڵگای

بەهدینی. ئارمانجی ئەم کارە لە ڕوانگەی دینی زەردەشتەوە لەدایکبوونێکی نوێیە، لەدایکبوونێکی ئۆلی و مینوویی بۆ گەنجی بەهدینی، بەو واتەیە کە لەمەولا ئەو کەوسە خۆی ناسیوە و دەتوانێت سەربەخۆ لە چارەنووسی خۆی ئازاد بێت و خۆی بریار بدات، تەنانەت لە هەڵبژاردنی هاوسەریش. واتەیەکی دیکەی ڕەمزی پشتوێنەکە ئەویە کە بە بەستنی پشتوێنەکە لەشی مرۆڤ بە دوو بەشی خوارەوە و سەرەوە دابەش دەکات. بە شێوەیەکی ڕەمزی بەشی سەرەوە بریار دەدات بۆ هەموو لەشی. لە کاتی بریاردانی نەودین کە دەیەوێت بێتە سەر دینی بەهدینی، ئەوە لە کاتی بەستی پشتوێن، سێ گرێ لە پشتوێنەکە دەدات. بە نیشانەی پەیمان بە سێ دروشمی زەردەشت: رامانی پاک و گوفتاری پاک و کرداری پاک. کە هەڵبەت لە تەمەنی پیری کە پلەی پاکی و زانستی گەیشتە ئاستی مرۆڤێکی فەرزانە، ئەو کات دەتوانێت 7 گرێ لێ بدات، یان گرێچنی بکات. پشتوێن نابێت ڕەنگی ڕەش بێت، شاڵی نەودین لە کاتی جەژنی هەڵبژاردنی دینی بەهدینی، دەبێت ڕەنگی سپی یان ڕۆشن بێت. بە خۆشیەوە هێشتا لە زۆر ناوچەی کوردستان داب و نەریتی جوانی گرێچنین هەر باوە، بەڵام ناوەڕۆک و مەبەستی ڕاستەقینەی ئەم دابە لە بیر کراوە. بەو هیوایە کە لاوانی کورد داب و نەریتی جوان و ڕندی ئەم ئایینە بە ناوەڕۆکی ڕاستی خۆیەوە زیندوو بکەنەوە. مێژووی بەستنی پشتوێن گوایە دەگرێتەوە بۆ سەردەمی زۆر کۆنتر لە هەبوونی ئایینی زەردەشت، سەردەمی جەمشید، بەڵام زەردەشت وەک دابێکی ڕەمزی ئایینی پەرەی پێدا. ئەم دابە پاشان لە ناو هیندوەکانیش بینرا و لە دواییدا لە ناو جوولەکەکانیش باو بوو کە پێی دەڵێن «سیسیت» و وەک زەردەشتییەکان چێی دەکەن. پاشان لە دینی فەلەکان، خاچپەرستەکانیش بوو بە باو، کە بە «زنار» بەناوبانگە.

پڵشت چڵکن، پیس

پوورەچیستا بە ئاڤێستایی: پورئورچیستەر، ناوی کچی پچووک و سێهەمی زەردەشتە و هاوسەری جامئەسپ بوو. بابەتی زەماوەندەکەی لەتەک جامئەسپ لە نێو سروودەکانی گاتا هاتووە.

پورشئەسپ پوورەئەسپ ناوی باوکی زەردەشتە کوڕی پترئەسپ، بە ئاڤێستایی بە واتەی خاوەنێکی پڕ ئەسپ.

پۆتک چەکوشی ئاسەنگری، ئاسنکوت، پتک

پەتەت پەئیتیتە واژەیەکی ئاڤێستاییە بە واتەی (توبە)، پاشگەزبوونەوە

پەرەستار پارێزەر، کەسێک کە پارێزداری یا چاوەدێری منال و نەخۆش و لێقەوماو دەکات.

پەژراندن قایلبوون، (قبول)کردن

پەسپەسەکۆڵە کاکڵەمووشان، جالجاڵوکە، ماماڵە، داپیرۆشکە

پەست نزم، کەم، بێنرخ، سووک، بێئەرزش

پەسن (سفەت، تاریف)، ئەمەگ، وەفا

پەڕاو دەفتەر، پەرتووک

پەژواک دەنگدانەوە لە ناو چیا و ئەشکەوت، زایەڵە

پەیڤین وتووێژ، گفتوگۆ، قسەکردن

پەلەوەر باڵندە، پەڕەندە، چەڤیک

پەیک تەتەر، نامەبەر

پەیجۆر شوێنگێڕ، تۆژەرەوەر، لێکۆڵەرەوەر، مینەکار، تۆژینەرەوەر

پەیکار جەنگ، خەبات، (شەڕ)

پندار خەیاڵ

پیر پێشەوا، ڕێنما، (شێخی تەریقەت، مرشد)، ڕابەری دینی بەهدینی و بەرزترین ئاستی ئایینیی لە ناو دینی زەردەشت بۆ پیاوان (گۆڕی پیاوچاکانی زەردەشتی، بەتەمەن، پێشواز)

پیرەک پێشەوا، ڕێنما، (شێخ، مرشد)، ڕابەری دینی بەهدینی و بەرزترین ئاستی ئایینیی لە ناو دینی زەردەشت بۆ ژنان (دایکی باوک، دایکی دایک، مامان)

پیری مۆغان موغ، مەغ، ناوی مەوبدە، پیری مۆغان، سرووشی زەمان، سوشیانسی وڵاتانن کە دەبێت لە هەموو سەردەمێکدا هەبن و بەرپرسیاری ئایینی خۆیان بە ئەنجام بگەیەنن. پیران و دانا و بەرپرسیارانی ئایینی بەهدینی و کەسانێکن کە بە فەلسەفە و ئامۆژگارییەکانی زەردەشت شارەزا بوون و بێجگە لە بابەتی ئایینی، شارەزای زانستی سەردەمیش بوون، وەک : کشت و کاڵ، مەتەمەتیک، کیمیا، ئەستێرەناسی، کەشناسی، پزشکی.. لە دیرۆکی کوردان، کەسێک بە پاتشایی نەدەگەیشت مەگەر لە لای مۆغان خوێندنی تەواو نەکردبایەت. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەر بەردنووسەکانی بێستون، چەندین جار ئەم وشەیە نووسراوەتەوە. یەکێک لە 7 هۆزی میدیاکان، هۆزی مۆغەکان بووە. واژەی مۆغ لە ناو هەموو زمانەکانی ئەورووپی هەیە. یۆنانیەکان ئەمەیان بە لایەوە سەیر بوو کە مرۆڤێک شارەزایی لەم هەموو زانستە بێت، بۆیە برێکیان پێیان وابوو ئەمانە جادووگەر یا زۆر خەڵکێکی مەزن و سەیرن و ناوی مۆغ بۆ ئەوان بە مانای ئاوەڵناوی جادووگەر یا مرۆڤێکی فرە بەڕێزە. تا ئێستاش بە هەر دوو واتە لە زمانی ڕۆژئاوای بە کار دێت. لە ڕۆژئاوا وشەکانی «مەجیک» بە واتەی جادوو و یا «مەجستیک» یا «مەجیستی» بە واتەی مەزنی و گەورەیی بە کار دێت کە لە واژەی مۆغ گیراوە. «دینۆ» نووسەری یۆنانی لە پەرتووکی «پەرسیا» ئاماژەی بۆ ئەو خاڵە دەکا کە مۆغەکان لە جادووگەری بێزار بوون و هەرگیز ڕوویان لە جادوو نەکردە. کاتێکیش مرۆڤ سەیری ئاڤێستا دەکات، زەردەشت ڕاستەوخۆ دژایەتی جادوو و جادووگەری دەکات. مۆغ لە زمانی یۆنانی بەم شێوە هاتووە: «ماگۆ» و هەروەها لە لاتینینش بەم جۆرە هاتووە: «ماگی» و لە زمانی ئەرمەنی «مۆگ»، عەرەبەکانیش لە ئەوانیان وەرگرتووە، بەڵام چونکە لە زمانی عەرەبی پیتی «گ» نییە، بۆیە ئەوان «مەجوس»ی پێ دەڵێن. لە قورعان، سورەی «حج»، ئایەی 17 ناوی مەجوس هاتووە. بۆیە تا بە ئێستا بە موسوڵمانەکان بە هەڵە بە مرۆڤی بەهدین دەڵێن «مەجووس». شایانی باسە کاتێک کە عەرەبەکان نیشتمانی میدیا (کوردستان) داگیر کرد، دینی مەجووسیش وەک دینەکانی جوولەکە و خاچپەرستەکان ڕێزی لێ دەگیریا و تەنیا باجیان (جزیە) وەردەگرت و ئایینێ بەهدینی ئازاد بوو، بەڵام کە دەستەڵاتی ئیسلام پتەو بوو، بە بیانووی ئەوە کە ناوی زەردەشت لە قورعان نەهاتووە، ئەم ئایینەیان یاساخ کرد و بۆختانی ئاگرپەرستیان سەپاند بە سەر ئۆلی بەهدینی. زۆر زانا و هەڵبەستوانی هێژای کورد لە ناو هەڵبەست و پەخشانی خۆیان ناوی پیری مۆغانیان بە کار هێناوە، وەک زانای فەرزانە مەولەوی:

ئازیزم، ئامای، ئای بێ قەرار و وێم!
ئای ئای چەمەڕا، ئای ئەنتزار وێم!
مەوتەنە کەی چەم دیدەش ها نە ڕێت
غەریبی تا کەی، بۆ وە ماوای وێت
های ساقی! بازار جلیوەی دڵدارەن

سەودای خریدار، دانەی دیدارەن

یەکێ وە مایەی گەنج (کەی)ەوە*

چون منیچ وە تای فەرتووت نەیەوە

ئەو سەد هەر کەسێ پەی وێش وە راوەن

وە قیمەت نی یەن، ئەخلاس حەساوەن

مایل کەر باڵای وەی لادا چون نەی

دەسێوت دەف بۆ، ئەو دەس جام مەی

با بێدار کەرۆ تا کەی بۆ غافڵ

دەف وە سەدا گیان، جام وە ڕەشحە دڵ

با کلافە بۆ، ئاخر لەوانم

خاک پای حەزرەت «پیر موغان»م

چون دەف، بەرگ پۆس ئیرادەت پۆشم

غولام بەر دەس حەڵقە نە گۆشم

خۆم ئاسا خەیلێن وەتن مەیخانەم

چون پیاڵەی واق شیشەی پەیمانم ...... دیوانی مەولەوی

پێوازۆ	پێڤازۆ، ڕێتکە، قۆناخ، (مەرحەلە، پرۆسە)
پێوانە	هەندەسە، پیاڵەی مەی، قاپی بەراوەردکردن
پێوەرزی	پێداگرتن، کەلەڕەقی، خیرەسەری، توندڕەوی، دەمارگیری، (تەعەسوب)
تاب	توانا، (تاقەت و تەحەمول)
تاڤێنن	دەروشینەوە وەک مانگی تابان، تاڤ، مانای تیشکی مانگ، تاڤ هەیڤ بە واتەی تیشکدانەوەی مانگ کە لە ڕاستیدا تیشکی هەتاوە، تاودان
تاکتاکەرە	قژاوکە، توتاک، مەلێکە شەوانە دەخوێنێت، تاقتاقکەرە
تۆم	توو، تۆو، توخم
توندڕەوی	خێرەسەری، پێی زیادە داگرتن لە سەر هەر شت، کەلەڕەقی، (ئیفرات)
تەوزیم	ئەرک، کاری سەر شان، کارێک کە پێویستە بکرێت
تەوەزەل	تەوەزن، تەمبەڵ، تەپ
تەڤلیبوون	تێکەڵبوون
تەلەسەنگ	تەلەبەرد، پارچەیەکی پانکەڵە لە بەرد
تەیار	ئامادە
تیتاڵیکردن	شۆخیکردن، گاڵتەپێکردن
تیرۆژ	تیر+ ڕۆژ، تیشکی ڕۆژ
جاڕ	کێڵگەی گەنم

جان گیان، (رۆح)

جانەوەران بوونەوەران، جووڵەوەران

جاویدان (جان لە بەدەن)، ژابیدان، واژەیەکی کۆنی میدییە کە گۆڕانێکی فرەی بە سەر هاتووە و وشەگەلی ژن و ژیانی لێ بە جێ ماوە، واژەی ژاویدان گوزارە لە هەمیشە، پایەندە، پایەدار، هەرگیز نەمردن، هەرمان و نەمری و جان لە بەدەن دەرنەکردن (ئەبەدی) دەکات. بەرابەر بەم واژەیە «یەئێتڤان» بە ئاڤێستایی هەیە.

جڤاک کۆمەڵگا

جماندن جوڵاندن

جوانمەردی جوانمێری، مرۆڤی باش و مەزن، مەردایەتی، مێرخاسی، جوانمەردی و مەردبوون هەم بۆ ژنە و هەمیش بۆ پیاوە.

جەستەی گیانلەبەر لەشی گیاندار

جەژنی سەدە 10ی ڕێبەندان هەر ساڵ (29ی ژانیوەری)، کۆتایی چلەی گەورە و دەستپێکی چلەی پچووک، جەژنی پیرۆزی سەدە بە ئاگر و مەی پێشوازی لێ دەکرێت.

جەمشید جەمشیدی پێشدادی کە بە ئاڤێستایی «جەمیویوەنگەهان» یان «ییمە» هاتووە. جەم لە ئاڤێستادا بە چەند جۆر پەسنی هاتووە، وەک «خشەئیتە» کە بووە بە «شیت» کە لەواژەی خۆرشیت، خۆرشید دەبینرێت و بە واتەی درەخشان یا شاوێنە هاتووە. جەمشید لە ئەفسانەکانی نەتەوەیی وەک یەکێک لە گەورەترین پاتشاکانی چەرخی پێشدادیان دەژمێردرێت. دوای جەمشید «تەهمورس» هاتووە. جەمشید داهێنەر و فێرکاری بەرگدرووی و هەلاجی و کەشتی و پزشکی و خەڵکی فێری دەرهێنانی گەوهەر لە کانەکان کردووە، هەروەها داهێنەری برێک کەلوپەلی جەنگی و دامرزێنری شاری «شیز» شوێنی لەدایکبوونی زەردەشت بووە. هەروەها دەبێژن جەژنی نەورۆز دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی جەمشید. مەی (شەراب) لە سەردەمی ئەو بە ڕێکەوت چێ بووە. گوایە 650 ساڵ دەستەڵاتداری کردووە و لە ماوەی 300 ساڵ پاتشایەتی ئەو هیچ جۆرێک نەخۆشی و مردنێک نەبووە. لە سەردەمی ئەو بە هۆی خۆشبوونی کەش و هەوا، گیانلەبەران و باڵندەکان زۆر دەبن، بەڵام بە هۆی دەستپێکردنی زستانێکی سارد و بەردەوامبوونی ئەو سەرمایە، دژێک ساز دەکات بۆ داڵدەدانی خەڵکەکەی و گیانلەبەران، کە بە «وەرجەمکەرت» بە ناوبانگ دەبێت. ئەوی کە لە سەرچاوەکان دەردەکەوێت جەمشید لە دواییدا تووشی لوتبەرزی و لەخۆباییبوون دەبێت و ڕوو لە ستەمگەری و بێدادی دەکات. بۆیە فەڕی یەزدانی لێی دەڕمێ و مەردومیش پشتی لێ دەکەن و دژی ڕادەپەڕن و ئەویش هەڵدێت، گوایە بەرەو وڵاتی «چین»، کە خەڵک دەیدۆزنەوە و پاشان لە ناو درەختێک کە خۆی شاردبووەوە، بە ئەرەیەک لەتەک دارەکە دوو کەرتی دەکەن. پاشان دوای ئەو فەڕ دەگەڕێتەوە بۆ لای «فەرەیدوون». خۆی ڕەنگدانەوەی ئەفسانەی جەمشید لە ناو میتۆلۆژی دینەکانی سامی لە چیرۆکی «سولەیمان» دەبینرێت. وەک ئەوە ئەو پاتشایە زۆر شتیان وەک یەک دەچێت، بە خزمەتگرتنی دێو و جنۆکە و بەرزبوونەوە و گەڕیانیان لە ئاسماندا. لە زمانی عەرەبی جەمشید بە «مەنوشلەخ» بە ناوبانگە. لە کوردیدا جەمشیر، جەمشێر و جەمشید دەگوترێت.

جیهانی بەرین جیهانی هەموار و سەرتر

چاڤ چاو

چاکوێژ زمانپاک، ڕەوشتپاک، درووستکار، دڵپاک

چاند فەرهەنگ، خوێندەواری، ڕۆشنبیریی

چاوبرسیەتی (تەماح)

چاونزێر ڕژد، چرووک، دەستقونجاو، (بەخیل)

چت شت

چتێک شتێک

چنووره گوڵێکی زۆر جوانە و بۆنی زۆر خۆشە، کیژان دەیکەن بە بەرۆکیاندا و لە ناو خانووەکان بۆ بۆنخۆشی هەڵدەواسرێت، بۆ دەرمانیش کەڵکی لێ وەر دەگیرێت، لە هەوراماندا بۆ بەرگری لە بۆگەنکردن و خراوبوونی گۆشت، چنووره دەخەنە ناو گۆشت. (بووکەسووره، حەمەڕەوف مۆرادی.ل.70)

چەمک مەبەست، واتە، (مفهوم)

چەمەک (لۆژیک، مەنتق)

چەنگ (هارپ)، لە سازەکانی کۆنی کوردییە کە 46 سیم یا تەل درووست دەبێت و بە پەنجە دەژەنرێت.

چلۆن چۆن

چەواشە شاش، ناڕاست، دژ، پێچەوانە، تێکچوو، شێویاگ

چەواشەکار گومڕێ، لادەر، زیانکار، چەواشەکاران ئەو کەسانەن کە لە ڕێگەی گومڕیی و چەوتی کۆمەڵگا هەنگاو دەنێن، کە بریتیشە لە درۆ و زیانمەندی و ئازاردان و ناپاکی و وێرانی و کاوڵکردنی ژێرخانی کۆمەڵگا، لە ئاڤێستادا درۆ بە چەشنی «دۆڕگوەنت» هاتووە.

چەندوچوون کردن (حیساب)کردن

چەنگەرگاچا فەرزانەی هێندی چەنگەرگاچا نووسەری "ڕیگڤیدا"یە کە بە چەشنی سروود نووسیویەتی. ڕیگڤیدا لە نووسراوەکانی هەرە پیرۆز و گەورەی ڕۆژهەڵاتە.

چێڤێک باڵندە، مەل

چێره «چڕ» کورتکراوەی چێرەیە، چڕوچاو، چێهرە، ڕوومەت، (چێرەیی بە واتەی ڕەنگی پەمەیی)

خاپاندان فریودان، لەخشتەبردن، هەڵخەڵتاندن

خاپوورکردن لەناوبردن، نابووتکردن، سامانساکردن (سامانساکردن، لە ناوی سەلمانسەر پاتشای وێرانکاری ئاشوورەوە هاتووە)

خارا بەردی خارا، بەردی ڕەقی گرانیت

خاس باش

خاسەکی تایبەتمەندی

خاکسار بێفیزبوون، بێهەواییبوون، خۆبەزلنەزان، خاکی

خاکی مرۆڤێکی بێفیز و سادە و خۆبەزلنەزان

خامە پێنووس، (قەڵەم)

خشتە ئاوەز، ژیری، خێرەت

خواست ویست، ئارەزوو، نیاز، خواستک، هەناو، هەوا، (نفس)

خواستە هەناو، هەوا، خۆزگە، (نفس)

خوسپ پاشملەگوتن (غیبت)

خوسپکردن پاشملەگوتن، (غیبت)کردن

خۆشنووت ڕەزامەند، قایل

خۆکەمگر خۆبەکەمزان، بە پێچەوانەی لووتبەرز، دڵنەرم

خۆڵتەکەر چاپلووس، چاپباز، ماستاوچی، کیسەکێش

خۆویستی خۆپەسەنی، لەخۆڕازی، گورێخی

خوەسن جنێو، جوێن

خۆربران ئاوابوونی خۆر

خۆرداد مانگی جۆزەردان، جۆخێنان، بەختەباران یا زەردان، مانگی سێهەمی بەهار

خۆردادرۆژ نێوی شەشەم ڕۆژی مانگەکانی ئاڤێستایی

خۆرەم شاد، بەکەیف، شادمان

خەنی کامەران، دڵخۆش

خیرەسەر خودسەر، کەلەڕەق، دەمارگرژ

خێرەت خیرەت، خرەد، ئاوەز، زانایی، زانست، هۆش

خێرەتی سپەند زانایی پاک و پیرۆز

خێش خۆمانە، خۆیی، خزم. وشەکانی (خێش و هاوکار و یاوەر) وەرگێڕاوی واژەگەلی ئاڤێستایی «خائێتوش» و «ڤێرزنەم» و «ئائیریەمنا»یە، ئەم کەسانە دۆست و یار و هاوڕێی نزیکی ئاشوو زەردەشت بوون و لە لایەن پاکی و جوانمێری و بڕوامەندی لە هەمووان بەرچاوتر بوون. ئەم کەسانە بە زانابوون و زاڵبوون بە سەر هەوەس و دەروونی خۆیاندا و بە لە خۆبردوویی و بەئەمەگی بەناوبانگ بوون. ئەندامانی ئەنجومەنی پیری مۆغان لەم سێ دەستەیە درووست دەبوون. خێشەکان لە هەموو لایەنەوە وەک زانست و تێڕوانین و پاکی و ڕاستی و خۆپارێزی شایستەتر بوون و فرەتر بە زەردەشت نزیک بوون و جێگای ستایشتی زەردەشت بوون. ئەمانە لە ڕێگای دینی بەهدینی ئامادەی بەختکردنی گیانی خۆیان بوون.

داپ داب، ڕەوشت (دابونەریت)

دادوستەد سەندن و فرۆشتن، داد لە دانەوە وەرگیراوە و ستەد لە ستاندن وەرگیراوە

دارشت ڕۆزی، فەڕ، بەز، دەستەنە، خەز، (خیر، برکت، نعمت)

دادار خواوەند، یەکێک لە سەدویەک ناوی ئەزدان لە ئۆلی بەهدینی

دانش زانست

داوەر (قازی، حەکەم)

دەبستان ئەو شوێنە کە مرۆڤ لەوێ فێر زانست و زانیاری و داب دەبێت (مکتب). دەبستان لە دوو وشەی (داب و ستان) دروست بووە، چاوک و ڕیشەی «دەب» لە واژەی کۆنی «دیپ» گیراوە کە بە مانای «نووسین» لە

بەردنووسەکانی «بێستوون» هاتووە. لە زمانی هەورامی کۆندا «دەپیر» یان «دەبیر» بە نووسەر دەگوترا و بە شێوە نووسراوەکەش دەگوترا «دەپیرە» یان «دەبیرە» و شوێنی نووسینەکەش «دیوان» دەوترا (ادارە)، ئەو شوێنەی کە شاگردەکان لەوێ فێر نووسین و زانست و فێربوون دەبوون دەگوترا «دەپستان» یان «دەبستان، دەبیرستان». وشەی داب کە ئێستا لە زمانی کوردی لەتەک نەریت هاوکات بە کار دێت (دابونەریت) لە واژەی دەپ هاتووە. وشەگەلی (ادب) کە لە زمانی عەرەبی بە کار دێت لە چاوکی وشەی دابی کوردی گیراوە، ئەم واژەیە لە سەردەمی (اموی)یەکان بە هۆی وەرگێڕانی کۆمەڵێک پەرتووکی هەورامی کۆن کە ئایینی و زانستی بوون، بۆ سەر زمانی عەرەبی (تعریب) دەبێت و پاشان دەیان وشەی (اداب، ادبیات، ادیب، مودب، ادبا...) لێ چێ کریا. بۆیە ئەم وشەگەلە لە قورئاندا بەدی ناکرێت و لەمەڕ زمانەوانیەوە هیچ ڕیشەیەک بۆ ئەم واژەیە لە ناو زمانی سامییەکان نادۆزرێتەوە.

درووود	درووت، ستایش، پەسن، (سڵاو، دۆعا مەدح، تاریف، ڕەحمەت)

درێغ	پەشیمانی، ئەفسۆس

دشنە	دەشنە، خەنجێری دەمڕاست، کارد

دنەدەر	جووڵێنەر، بزۆک، هاندەر، (محرک)

دۆزەخ	دۆژە، ناخۆش

دوغدۆ	دەغدۆ، دەغدو، «فەرهومەرڤان» ناوی دایکی زەردەشتە. دەغدۆ دایکی زەردەشت لە گوندی «لەج، ڕەج» لە «شاروێران»ی «مەهاباد» لەدایک بووە، «لەج»ێی ئیمڕۆ پێشتر بە زمانی ئاڤێستایی «رگا» بووە. واتەی دوغدۆ بە ئاڤێستایی «شیردۆش، بێریڤان» دەگرێتەوە. واژەی «دادۆ»ی ئێستا لە زمانی کوردی کە بە واتەی دایک لە زاراوەی کرمانجی سەروو بە کار دێت لە وشەی ناوی دایکی زەردەشت گیراوە. هەروەهاش واژەی «دادە» لە زۆر شوێنی جیاوازی کوردستان بۆ دایک و خۆشک و ژنی مەزن و بۆ ڕێزنان بە کار دێت، لە ناوی دایکی زەردەشت گیراوە. گوایە گۆڕی دایکی زەردەشت لە گوندی «ئەمبێ، ئەمبە» لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نزیکی باژێری «ورمێ»یە.

دوودەمان	خانەدان، هۆز، خێڵ

دۆژە	دۆزەخ، ناخۆش

دەجوێت	جووڵاندن، جووڵین

دە هێزی دەر و ناڤ	مەبەست لە دە هێزی دەر و ناوەوەی مرۆڤ ئەمانەن: بیستن، بینین، چێژتن، بۆنکردن، هەستکردن، توانامەندبوون، داهێنان، خێرابوون، تێگەیشتن، دووربین بوون یان پێشبینی کردن، هەموو مرۆڤێک خاوەنی ئەم دە هێزەیە مەگەر ناساخ بێت.

دەیتاڤێنن	دەدرەوشێنن، تاودان، درەوشینەوە وەک مانگی تابان، تاڤ مانای تیشکی مانگ، تاڤە هەیڤ بە واتەی تیشکدانەوەی مانگ، کە لە ڕاستیدا تیشکی رۆژە

دەد	دڕندە، گیانلەبەری کێوی

دەرس	دەرز، وانە، واژەیەکی کورتکراوی «دەرێسەرە» بە مانای تێگەیشتن و بەبیرمانەوە و بە قووڵی خوێندن و فێربوونە، «دەرێس»یش بە واتەی نیگا و تەماشا لە ئاڤێستا هاتووە.

دەمباس	(روایت)

دەفر	جام، قاپ

دەسکیسی		سیخوڕیی، (جاسوسی)

دەیئاخنێت		پڕکردن، دەیتەپێنێت

دیدەوانی		چاوەدێری، پاسەوانی، برێڤانی

دینانە		شێتانە

دێبەر		کێڵگە، بەری دێ، بەردەم ئاوایی

دێویەسنان		دێوپەرستان، داسنی، ئەو کەسانەی کە ستایشتگەرانی دێویان لا پیرۆزە، کورتکراوەکەی لە زمانی کوردی دەبێتە «داسنی». مانای واژە دێڤ بە پێچەوانەی ئەوی کە لە سەر زاری مەردوم باوە کە گوایە دێڤ شتێکی ناڕێک و قەبە و نالەبار یان گیاندارێکی شاخداری ئەفسانەیی، «دێڤ» لە زمانی ئاڤێستایی دەکاتە درەخشان و رووناکدانەوە و تاباندن. واژەی «یەسنا»ش دەبێتە نیایشت و پەرستش، کە بە سەر یەکەوە دەکاتە «ستایشتگەرانی رۆشنایی» یا بە زمانێکی سادەی ئیمرۆیی «رۆژپەرست». (پەرتووکی واژەگەلی ئاڤێستایی، بەرگی 3، لاپەڕەی 737)

ڕابن		ڕابوون، ڕاپەرین، شۆڕش

ڕابە		ڕاپەڕە

ڕاد		بەخشێنەر، دەسواز

ڕاژە		ئوودە، (خزمەت، خدمت)

رامانی پاک		بیر و هزری پاک و چاک، کە بە ئاڤێستایی دەکاتە «هوومەتە»، یەکەمین دروشمی زەردەشتە بۆ هەر مرۆڤێک

ڕامش		ئاسوودەیی، سەرخۆش و دڵنیایی

ڕان		ڕانەمەڕ، گەلەی پەز، مێگەڵ

ڕاهێنان		پەروەردەکردن، فێرکردن، یاددان، مەشقدان، دەرسدان

ڕژد		بەرچاوتەنگ، بەئێرەیی، ڕەشک، (حسود)

ڕسکاو		داهێنەر، وەدیهاتوو

ڕک		ڕق، کینە، (پیتی ق لە زمانی ئاڤێستایی نییە، ڕک یان ڕق لە زمانی عەربی، بووتە چاوکی وشەی ڕەقیب و کۆمەڵێ وشەی تر)

ڕماندن		ڕووخاندن، تێکدان، ڕووخان

ڕۆژەڤ		بابەت، بابەتی ڕۆژ، (بابەتی ئەکتۆئیل)

ڕۆژەکانیمانگ		لە ئۆلی زەردەشتی هەموو ڕۆژەکانی مانگ نێوی تایبەت بە خۆیانیان هەیە، نێوی ڕۆژەکان بەمجۆرەن:

1 ـ «هورمزد»، کورت کراوەی ئەهۆرا مەزدا، گیان بەخشی یەگانە و گەورەی زانای بێهاوتا

2 ـ «بەهمەن»، وەهمەن، رامانی پاک

3 ـ «ئەردیبەهەشت»، باشترین پاکی

4 ـ «شاریوەر»، ئاشاوەهێشتا، پاتشایەتی بەهێز

5 ـ «سپندارمەز»، سپەنتەئارمەئیتی، ئەسفەند، لەخۆبوردوویی و مێهرەبانی

6 ـ «خۆرداد»، هەئورتات، تەندروستی و ڕێکوپێکی (ڕۆژی لەدایکبوونی زەردەشت)

7 ـ «ئەمورداد»، ئامورداد، ئامەرتەت، بێمەرگی، جاویدانی، هەتاهەتایی

8 ـ «دەیبەئازەر»، دادار، دادپەروەر، بەدیهێنەر

9 ـ «ئازەر»، ئاتر، ئاگر، تیشک

10 ـ «ئاوان»، ئاپان، ئابان، ئاوەکان، کاتی ئاو

11 ـ «خۆر»، هۆرەخشیتم، خۆرشیت، هەتاو

12 ـ «مانگ»، مانگ، هەیڤ

13 ـ «تیر»، تیشتریە، ئەستێرەی باران

14 ـ «گەئوش»، گۆیی زەوی، گێتی، ژیان، بوون (زۆربەی نووسەران بە هەڵە بە گا یان مانگا وەریانگێڕاوە)

15 ـ «دەیبەمێهر»، دەتهۆش، دادپەروەر

16 ـ «مێهر»، میترا، سۆز و دۆستایەتی و پەیمان و بەڵێن و هەڤاڵبەندی

17 ـ «سرووش»، فەرمانبەرداری لە ئۆلی ئەزدانی

18 ـ «ڕەشەن»، دادگەری

19 ـ «فەروەردین»، فەڕەوەشی، فەڕوەهەر، هێزی پێشکەوتن و پاسەوان و ڕەوان و جەوهەری کەرەسەی ئافراندنی گەردوون

20 ـ «وەهرام»، وەرەهرام، بەهرام، وێرێترەغنە، سەرکەوتن

21 ـ «ڕام»، ڕامە، ئاشتی و ئاسایشت و خۆشی و هێمنی

22 ـ «با»، وات، هەوا، با

23 ـ «دەیبەدین»، بەدیهێنەر، دادپەروەر

24 ـ «دین»، ڕوانینی دەروون، ویژدان

25 ـ «ئەشی»، ئارد، بەختەوەری، سامان و ویست و داواکارای

26 ـ «ئەشتاد»، ئارشتاد، ڕاستی و دروستی

27 ـ «ئاسمان»، ئاسمان

28 ـ «زامیاد»، زەوی

29 ـ «مانترەسپەند»، مێهرسپەند، گوتەی پیرۆز، وتەی چاکە

30 ـ «ئەنارام»، ئەنغرە ڕەئۆچە، تیشک و ڕووناکی بێپایان و هەتاهەتایی

ڕۆخ ڕەخ، کەناری چۆم یا دەریا

ڕۆژانی هەفتە کوردەکان لە کۆندا، ڕۆژەکانی حەوتوویان بە نێوگەلی ئەستێرەکان دەژمارد. ئەوروپاییەکان، ئەم کردەوەیان لە کوردەکان وەر گرت و ئێستاکە نێوی ڕۆژەکان لە زبانە ئەورووپیەکاندا لە نێوگەلی ڕۆژانی هەفتەی کوردی کەونئاراوە گیراوە. 1 (کەیوانشید = شەممە)، 2 (مێهرشید = یەکشەممە)، 3 (مانگشید = دووشەممە)، 4 (بارامشید = سێشەمە)، 5 (تیرشید = چوارشەممە)، 6 (هورمزشید = پێنجشەممە)، 7 (ناهیدشید = هەینی) ڕۆژەژمێری کوردی ئاڤێستا. فاروق بۆرەکەیی

ڕووش مرۆڤی جەنگخواز و نەگونجاو

ڕەخشان پڕتیشک

ڕەسایی گەیین، پێ گەیشتن، (کامڵبوون)

ڕەسین گەیین، ڕەسایی ڕەسا، ڕەسیدە، پێڕاگەیین

ڕەسیدە گەیشتوو

ڕەمز نیشانە، (سەمبول)

ڕەوان جان، گیان، (روح)، هەر شتێک کە لە ڕۆیشتندایە و نەگات و وێستانی نەبێت وەک ئاوی ڕەوان، خوێندنەوەی ڕەوان و بێگرێ

ڕەوەند شێوە، ڕەفتار، ڕەوشت

ڕووگە (قیبلە، قبلە)

ڕەشگ (حسود)

ڕێڕەو (سیستم)

ڕێژەیی (نسبی)

زات واژەیەکی ئاڤێستاییە، زات، دارا، خاوەن، بوون، ڕاستی هەر شتێک

زاگۆن زاکۆن، یاسا، بەربەست

زاما زاوا

زایشت بەدیهاتن، زایین، لەدایکبوون

زرێ ڕەخت و بەرگی جەنگی

زوێن داماو، ناتەوان

زۆنگاو ئاوی وەستاو و گەنیو

زەردەشت زەردەشت نازناوی ڕاستەقینەی «سیمیار» پەیامبەری کوردانە. پیری شالیاری زەردەشتی لە بەرهەمی خۆی «ماریفەت» ناوی زەردەشت بە سیمیار ناو دەبات، پیرشالیارزەردەشتی دەفەرمێت: (گۆشت بروانە پیر شالیار بۆ / هۆشت جە کیاستەی زانای «سیمیار» بۆ)، مانای: "بە وتەی پیری شالیار گوێ بگرە و هۆشی خۆت بدە بە نووسراوەی زانای سیمیار". فەرهەنگی دێهخودا. بەرگی 13. لاپەڕەی 665. زەردەشت یەکەم پەیامهێنەر بووە لە سەر زەوی کە بڕوای بە یەکتایی خودا بوو. عمادلدین دەوڵەتشاهی ناوی زەردەشتی بەمجۆرە لە یەک داوەتەوە: زەرەساوشەتەرئائی، «زەرە» بە مانای زێڕ و تیشکی تەڵا، «ساویانتا» بە واتەی درەوشانەوە و تابان، «وەشەتەر» بە مانای بارین، «ئائی» بە مانای هاتن یا ئایی هاتووە، کە بە سەر یەکەوە دەکاتە «بارین و درەوشاندنی تیشکی زێڕینی ڕۆژ» زەردەشت نازناوی «سیمیار» بووە. (ڕۆستم و زۆراو بە ڕەوایەتی ئاڤێستا. لاپەڕەی 34)

زەروان ناوی خوای زەمەنی بێکەران، خودای بەش و بەهر و چارنووس و بەخت و ناوچاوان، پاتشای جیهان و گەردوون، لە زەروانیسم بڕوا وا بوو کە هەموو شتێک لە سەر خواست و ویستی زەروان ئەنجام دەدرێت، هیچ شتێک ناگۆڕدرێت، مەگەر لە سەر ویستی زەروان نەبێت. زەروان نەمر و هەمیشەیی، ویستی لە هەموو شتێک بەرزتر و بە سەر هەموو شتێکدا زاڵ و بەدەسەڵاتدارترە. زەروان چارەنووسەکان دەنووسێت و یەکیشیان دەخات. زەروان بەدیهێنەری ژیان

و بوونە. زەروان خۆشیسێنەر و دروێنەکەری ژیان و بوونەکانە. زەروان گاسنەکەی لە دوو کەڵی ڕەش و سپی بەستووە و بە سەر کێڵگەی ژیان دەیکێشێنێت و تۆی ژیانی پێدا دەپرژێنێت، بەڵام درەنگێکی پێ ناچێت لە بەرگی دروێنەکارێکی ڕدێنسپی بە تەمەن، بە داسێکی تیژ دێتە سەر ڕێگا و ڕیشەی ژیان لە چاوترووکاندنێکدا دەبڕێت. ئاوازی خۆشی گاسنەکەی لە کاتی جووتکردن و چاندنی تۆی ژیان و هاڕەی وشکی داسەکەی لە کاتی دروێنەکردنی ژیان، لە گوێی زەرواندا یەکێکە و هیچکام لەم دووانە هەستێک لە دڵی زەروان نابزوێنێت. کاتێک کە مرۆڤ شاد و دەم بە پێکەنینە و کاتێک کە دەردەدار و نەخۆش و گریانە، زەروان هەر دووکیان دەبینێت و دەبیسێت، بەڵام بە بێ ئەوە ناڵەکان و شادیەکان بتوانێت ئەو دابچڵەکێنێت. کەس توانای ڕاوەستان و بەربەرەکانێی لە بەرانبەری زەروان نییە، مرۆڤ گەرەکە ملکەجی خواست و فەرمانی ئەو بیت و چارەیەکیش نییە. لە ناو عەربەدا بە (دەهریە) بە ناوبانگە و دینی ئیسلام زۆر کەوتەتە ژێر کاریگەری زەروانیسم، بابەتی (قەزا و قەدەر) ڕاستەوخۆ لە زەروانیسم گیراوە. مرۆڤ بە گشتی لەم ئایینە بێتاوانە، چونکە زەروان لە ڕۆژی یەکەم هەموو شتێکی بۆ مرۆڤ دیاری کردووە و هەموو ڕووداوەکان لە سەر (قەزا و قەدەر) ڕوو دەدات و دەکرێت و دەبێت. واژەگەلی زۆر و زۆران و زەمان لە چاوکی زەروان گیراوە. سەردەمێک یەکێک ئایینیەکانی باوی کوردستان بووە و لە سەر زۆربەی ئایینەکان کاریگەری خۆی کردووە.

زەند ڕاڤە، شیروڤە، شیکردنەوە، لێکۆڵینەوە، (تفسیر)

زەنگین دارا، ساماندار، دەوڵەمەند

زیڤینگ ئەشکەوتێ کە خەڵکی تێدا بژی

زیندەگی ژیان

زیادەڕەوی زیاڕۆیی، (ئیفرات، تەفریت)

زێ مناڵدان، پسدان

زێرەڤانی چاوەدێری، دیدەوانی

زێنۆ شێوە

ژیار شارستانیەت

ژیان و ناژیان ژیان و ناژیان، بوون و نەبوون، هەستی و نیستی، لێرە مەبەست لە ناژیان و نەبوون و نیستی، مەرگ نییە، ناژیان بە واتەی ژیانێکی بێ سوود و بێکەڵک، یان پڕ لە درۆ و دووڕوویی و کرداری ناپەسەنە کە لەتەک هەنجاری ژیان ناگونجێت.

ژیربێژی (مەنتق)، ڕادەی وتە

ژیرکاری (حکمەت)، ئافەرین، ڕێئونی

ژینگە سرووشت، (بیئە، مۆحیت)

ساکووڵ قووڵ، کووڵ

سالۆر ژیر، بەئاوەز

سپڵە بێئەمەگ، بێ (وەفا، سفەت)

سپید سپی، چەرمگ، سفید

سپیدەدەم دەمیبەیان، کازیوە

سپەهر سپەر، ئاسمان

سپەند پاک، پیرۆز، خاوێن، بێخەوش، پاکژ

سپیئار دارێکی بەرزی شۆخ و شەنگ کە بێبەرە و تا 20 میتر باڵا دەکێشێت و بە ناوی سپی ئار و داری عەرعەر بە ناوبانگە و تۆخڵی دارەکە سپییە.

ستران گۆرانی، لاژە

سرشت جەوهەر، هەوێن، بنیات

سروودبێژ هەڵبەستوان، هۆنەری هەڵبەست و پەخشان، ئەوەی کە سروود دەبێژێت

سرووش ئاوازی ویژدان، خۆرپەی دڵ، بەدڵاهاتن، (الهام، غیب)

سزاوار شایان، شیاو، شایستە

سەدە چەرخ، هەر سەد ساڵ یەک سەدەیە

سەرا ماڵ، خانە، کۆشک، خانوو، (بەشێک لە وشەگەلی کاروانسەرا، کەیسەرا،یە)

سەرسەری سەرچڵ، بێبیرکردنەوە، وازوازی، هەر دەمێک لە خەیاڵێک (بێکارە و خوێڕی)

سەرشار پڕ، لێواولێو

سەرگوزەشت بەسەرهات، سەربوری

سن جانەوەرێکی پچووکە خڕی بۆرە و ئافەتی گەنمە

سنجری ئاسنی سورۆبووە

سندان سنان، دەزگای شت لەسەر کوتانی پینەچی و ئاسنگەر، وەک جنێویش بە کار دێت

سۆز گفت، پەیمان، بەڵێن

سۆزمانی مرۆڤێک کە لەشی خۆی دەفرۆشێت

سوێند سوێن، سۆند، سۆکەند، هەموویان لە یەک ڕیشەی ئاڤێستایی گیراوە کە دەکاتە کەرەسەیک کە ئێستا بە «گۆگرد» دەناسرێت. کاتێک مرۆڤ لە ڕێزمانی زمانی کوردی ورد دەبێتەوە، دەبینێت کە واژی سوێند لەگەڵ وشەی خواردن بە یەکەوە بە کار دێت (سوێندخواردن) و لە ڕاستیشدا سوێن شتێک نییە وەک نان و میوە بخورێت. ئەما بۆ وا دەڵێن؟ لە سەردەمی کیانییەکان و میدیاکان سوێندخواردن بەم شێوەی ئیمڕۆ نەبووە، بەڵکوو هەر کات پێویست بوایە کە کەسێکی تاوانبار بۆ دڵنیاکردنی دادگا ڕاستی بسەلمێنێت، دەبوایەت جامێک «سۆکەند»ی (سۆدەی گۆگرد) دەخواردەوە، جا ئەگەر لە سەر ڕاستی بوایە، ئەوە بێگومان هیچ زیانێکی پێ نەدەگەیشت، بەڵام ئەگەر سوێنی بە درۆ بخواردایەتەوە، ئەوە سۆکەندەکە هێدی هێدی لەشی لە ناوە دەسووتاند و هەلاهەلای دەکرد. ئەم جۆر ئازموونە بۆ ئەو سەردەمە بۆ ڕەوابوونی قسەی گومانلێکراو زۆر باو بووە. بۆیە ئێستا لە زمانی کوردی سوێندخواردن وەک دەستەواژە ماوەتەوە، بەڵام خودی کارەکە لە بیر کراوە. هەڵبەت ئازموون و تاقیکردنەوی دی لەو زەمانە هەبووە وەک تێپەڕبوون بە ناو کۆمای ئاگر یان ڕژاندنی ئاسن یا مسی تاواو بە سەر پشتی گومانلێکراو بۆ ڕاستبوون یا ناڕاستبوونی. لە ئەفسانەی باوکی «کەیخەسرەو» پاتشای مێژووی ئێمە کوردان «سیاوەش» هەر ماوە. سیاوەش بۆ بەرپەرچدانەوەی بوختانێک کە لە لایەن باوەژنەکەی بۆی هەڵبەستابوو، بۆ سەلماندنی ناڕاستبوونی قسەی زڕدایکی بە ناو کۆمای ئاگر تێپەڕی و بە بێزیان لەو دیو ئاگر هاتە دەرەوە.

سۆزرەت سەیر، نائاشنا

سوشیانس ڕزگارکەر، ڕێپیشاندەر، پێشەوا، پەیامبەر، ئازادیخواز، سوودگەیەنەر

سووچ گوناح، تاوان

سەوداسەرانی مەزدا ئەو کەسانەی کە بە دڵ ئەڤێنداریی خودای تاک دەکەن.

سەیزوو سبەی، سۆزی، بەیانی

سەوڵ سەڵپ، (پارووی بەلەم و قایەقڕانی)

سوهەیل سوەیل، ئەستێرەیەکی ڕووناک و پرشنگدارە کە لە باشووری ئاسمان دەردەکەوێت، دەرکەوتنیشی بە واتەی کۆتایی پێهاتنی وەرزی گەرمایە.

شاگرد هاوشت، (قوتابی)

شاندن ناردن، ڕەوانەکردن

شاڵ شاڵ، شەپک، سێتەرە، بەرگی سپی مرۆڤی بەهدینە کە لە کاتی هەڵبژاردنی ئۆلی بەهدینی بە واتەی بەرگی رامانی پاک دەکرێتە بەر. ڕەنگی سپی و بێملیوان و هەراو و سادەیە. لە هەورامان شاڵ و لە بۆتان شەپک دەگوترێت، شەپک و شاڵی بۆتان و هەورامان ئێستاش لە کوردستان بەناوبانگە. لە برێک شوێن، بە نێوەکانی ڕەنک و چۆخەش ناو دەبرێت. شاڵپۆشان لە ئۆلی بەهدینی بە واتەی لەدایکبوونی نوێیە. ناوی دیکەی شاڵ بە زبانی لۆڕی «سێتەرە»یە. لە کاتی بەجێهێنانی جەژنی شاڵ یا سێتەرەپۆشی سروود و ئافەرینگانی تایبەت بۆ هەڵبژاردنی دین دەخوێندرێت و داب و نەریتی تایبەت ئەنجام دەدرێت.

شالیار شەهریار، پێشکار، وەزیر، پیری شالیاری هەورامان

شایست (حلال)، ئەو شتەی کە لە ڕوانگای هزر و رامان ڕەوایە

شۆخی گاڵتە، گەمە

شۆدار شێدار، نمدار، تەڕ

شەوت دزەکردن، ڕەخنەکردن، چوونەژورەوە و کاریگەربوون لە ناو دەروونی کەسێک

شەیدا ئەویندار، شێتی ئەوڤین، ڕووناکی، (بەشێک لە ناوەکانی خۆرشید و جەمشید لە شید یا شەید دروست بووە، کە بە واتەی هاڵاو و گەرما و ڕووناکییە)

شەوەکە شەبەکە، تۆڕ

شیز شیز، هورمزگای ئاگرگەشئەسپ، ئازەرگەشسپ، یان تەختی سولەیمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە نێوانی شارەکانی «سەقز» و «تیکاب» و «سایەنقەڵا، شاهیندژ» هەڵکەوتووە. شوێنی پیرۆزی دیرۆکی زەردەشتییەکان بووە و شوێنی لەدایکبوونی یەکەمین پەیامهێنەری مەزنی دینی یەکتاپەرستی ئاشوو زەردەشتە. تا بە ئێستا لە سەر شوێنی لەدایکبوونی زەردەشت لێکۆڵینەوەیەکی ئەوتۆ نەکراوە و زۆربەی بۆچوونەکان لەمەڕ شوێنی لەدایکبوونی زەردەشت لە پشت تەم و مژدا خۆی حەشار داوە، کە دەستێکی ئەنقەزی تێدا دەبینرێت. هەر چەندە برێک لە ڕۆژهەڵاتناسی بەناوبانگی ڕۆژئاوایی وەک: دارمستێر، نۆلدکە، هرتسفیلد، برونوهنینگ، راولینسۆن و... لە سەر ئەم بڕوان کە زەردەشت خەڵکی باشووری دەریاچەی «ورمێ»یە و لە وڵاتی میدیاکان لەدایک بووە. بەڵام بە شێوەیەکی ڕێکوپێک و ئاکادامی لەم بارەوە کاری پێویستیان نەکردووە. خۆی باشووری ورمێ دەکاتە ناوچە و گوندەکانی

«بەردەزەرد» و «مەمێند» و «شاروێران» لە ڕۆژهەڵاتی ئیمڕۆی کوردستان. «جەکسۆن» گومانی وایە کە زەردەشت لە دەوربەری گوندێکی وەک «خورخورە» ژیابێت، ئەم گوندەش لە چەند شوێنی هەریمەکە هەر بەم ناوە هەیە، یەکێکیان لە باکووری مەهاباد لە ناوچەی شاروێرانە. شادڕەوان «مەردووخی کوردستانی» زەردەشتی بە خەڵکی میدیا زانیوە. (مێژووی وێژەی کوردی. سدیق بۆرەکەی. مێژووی زانایانی کورد. بابامەردووخی ڕۆحانی شیوا)

شەپک شاڵ، شەپک، سێتەرە، بەرگی سپی مرۆڤی بەهدینە کە لە کاتی هەڵبژاردنی ئۆلی بەهدینی بە واتەی بەرگی رامانی پاک دەکرێتە بەر. ڕەنگی سپی و بێملیوان و هەراو و سادەیە. لە هەورامان شاڵ و لە بۆتان شەپک دەگوترێت، شەپک و شاڵی بۆتان و هەورامان ئێستاش لە کوردستان بەناوبانگە. لە برێک شوێن، بە نێوەکانی ڕەنک و چۆخەش ناو دەبرێت. شاڵپۆشان لە ئۆلی بەهدینی بە واتەی لەدایکبوونی نوێیە. ناوی دیکەی شاڵ بە زبانی لۆڕی «سێتەرە»یە. لە کاتی بەجێهێنانی جەژنی شاڵ یا سێتەرەپۆشی سروود و ئافەرینگانی تایبەت بۆ هەڵبژاردنی دین دەخوێندرێت و داب و نەریتی تایبەت ئەنجام دەدرێت.

شەماڵەکردن داگرساندنی ڕووناکی، گڕ، تیشک (شەماڵ بە واتەی مۆمی داگرساو)

شێرپەنجە نەخۆشینی (سەرەتان)

فرووزە نیشانە، شوێن، چۆنیەت

فەرتەنە تۆفان

فەڕ گەورەیی، شکۆ، دەبدەبە، جوانی، تیشک، پیرۆزی، هۆیشانازای، بەهرە، (خێر)، پێچەوانەکەی بەدفەڕ، بێفەڕ

فەڕی جەمشیدی فەڕ نیشانەیەکی ئەزدانییە، ئەو فەڕەیە کە جەمشیدی کیانی پاتشای وڵاتی ئاریایی خاوەنی بوو، بەڵام بە هۆی لەخۆباییبوون و ڕووکردن لە درۆ و تووشی خۆویستی و نەخۆشینی «من» بوو و فەڕی یەزدانی وەک مەلێک لێ دوور کەوتەوە.

فەرزانە لە دوو وشەی «فرە و زانا» دروست بووە، مرۆڤی زانا و جیهاندیدە

فەرزانەیی زانایی، دانایی

فەروەردین مانگی خاکەلێوە، نەورۆزمانگ، مانگی یەکەم لە ساڵی کوردی و زەردەشتی

فرەشەوشتر بە ئاڤێستایی بە مانای خاوەن وشتری کارامەد و پشودرێژ، فرەشەوشتر برای جامئەسپ هەر دوو شالیاری شاگوشتاسپ بوو، هەر دوو ئەندامی ئەنجومەنی پیری مۆغان بوون.

فرەمەند ژیرو بەشکۆ

فەلە خاچپەرست، (مەسێحی)

قارەمان دلێر، پاڵەوان، لە دوو وشەی «کار و رامان» دروست بووە، پیتی «ک» بووە بە «ق»، لە ئالفابێتی ئاڤێستایی پیتی ق نییە.

قالک (سەدەف)، قاڵب، تووێکڵی گوێز و چتی تر، قاووخ، کاسەی سەر

کاربین زانا، پسپۆڕ

کارێز ئاوێک کە لە بن زەویەوە دەرهێنرابێت و سەری داپۆشرابێت

کارێزکەن ئەو کەسەی کە کارێز هەڵدەکەنێت

کرداری پاک   کرده و ڕەوشتی پاک و چاک کە بە ئاڤێستایی «هڤەرشتە» دەگوترێت و سێهەمین دروشمی زەردەشت لە ئۆلی بەهدینییە. بۆیە سێهەمین دروشمە، مەرج نییە هەر کەس رامانی پاک بێت و گوفتاری پاک، دەتوانێت کرداریشی پاک بێت، بۆیە کرداری پاک سەنگی ترازووی رامان و گوفتاری پاکە.

کالا   شتومەک، کۆتاڵ

کالب   قاڵب، تەن، بەدەن، بێژان، چوارچێوە، ڕێژە

کاوی   کەی، میر، پاتشا، دەسەڵاتدار

کرۆکاش   لەدووکەوتن، لێکۆڵینەوە، لەشوێنگەڕیان، دۆزینەوە، پەیجۆری

کلاوخود   کالاوی ئاسنی جەنگاوەر

کوچک   بەرد، هەرد

کوور   قووڵ

کەبار   زەردەپەڕی ئێوارە

کەرپان   مەلا یا کیشبانی ئایینی ڕۆژپەرستی، دوژمنی سەرەکی زەردەشت بوون و دژایەتی ڕاستییان دەکرد

کەرپە   بەخشش، (خێر، احسان)

کەرپەککاران   کەسانێک کە کە کاری باش (احسان) دەکەن

کەروێشکەکردن   لەنگانەوە و شەپۆللێدانی گوڵی گەنم بە دەم باوەوە

کەشکەشان   کاکەشان، کاکێشان

کەی   کاوی، بەڕێز، سەرۆک، پاتشا، میر و خاوەن تاج و تەخت، تۆژی دەسەڵاتداری سەردەمی زەردەشت کە برێکیان زۆر بە توندی دژایەتی ئۆلی بەهدینییان دەکرد. وشەی کەی لەتەک ناوی زۆر پاتشای دیرۆکی کورد گرێی خواردووە، وەک: کەیخەسرەو، کەیقوباد، کەیکاووس. کاکەی ئیمرۆی زمانی کوردی لە چاوکی وشەی «کەی» ئاڤێستایی گیراوە. کەی لە زمانی کوردی سەرناوی ژنان و پیاوانی بەڕێز و پیرە. هەروەهاش واژەی کەی لەتەک وشەی دی لە زمانی کوردی ئێستاکەش بە کار دێت وەک: کەیسەرا بە واتەی سەرا و کۆشکی پاتشا، کەیبانوو بە واتەی ژنی پاتشا، شاژن، کابان، کەیخوا، کوێخا، کەیخودا بە واتەی پیاوی ژیر و بەمشۆر، کەیل بە واتەی سەرکۆمار و سەردار و سەرۆکی ئێڵ و هۆز، کەینەک بە واتەی کەنیشک و دۆێترە، کچ. مەولەوی نەمر لە دیوانەکەی ئاماژەی بە «کەی» کردە:

غەریبی تا کەی، بۆ وە ماوای وێت
های ساقی! بازاڕ جیلوەی دڵداران
سەودای خڕیدار، دانەی دیدارەن
یەکێ وە مایەی گەنج «کەی»ەوە
چون منیچ وە تای فەرتووت نەیەوە
ئەو سەد هەر کەسێ پەی وێش ڕاوەن
وە قیمەت نی یەن، اخلاس حەساوەن

کەڵەشێر		کەڵەباب، (دیک)

کەیگوشتاسپ		کاوی ویشتاسپە، پاتشایەک بوو کە هانای زەردەشتی دا و پاشان دینی زەردەشتی پەژراند. ناوەکەی بە ئاڤێستایی بە مانای پاتشای خاوەن ئەسپی ئامادە.

کیژان		کامیان

کیس		چرک، ئەستووربوونی پدۆ

کین		قین، ڕک

گازندە		گازنج، گلەیی، بناشت، (شکایەت)

گوفتاری پاک		وتە و گوتەی پاک و باش، بە ئاڤێستایی «هۆختە» دووهەمین دروشمی ئۆلی بەهدینییە

گومانچنین		خەیاڵبافی

گرۆ		دەستە، پۆل، پەل، گروپ، گرۆ، گروهـ واژەیەکی کۆنی هەورامییە

گۆشەنشینی		(خەڵوەت)نشینی

گوزارە		واتە، مانا

گیانبەخش		زیندووکەر

گەجەستەک		نفرەتلێکراو، ناپاک

گەشەکردن		پێگەیشتن، هەراشبوون، لێرە مەبەست (تکامل)

گەلاوێژ		تیشکدەر، ئەستێرەی تیشتەر، لە سپیدەی بەیانیانی هاوین پێش لە هەڵاتنی خۆر دەبینرێت، بە لاتینی (سیرووس) و بە عەرەبی (شعرای‌یمانی) دەگوترێت.

گەمارۆ		شاڵاو، دەورگیران، پەلامار

گەناو		ئاوی وەستاو و بۆگەن، زۆنگاو

لاونا		نەوازشت، نەوازشن

لف		هاوزاد، دوونە

لەچەری		ڕژدی، ڕەزیلی، یەکدەندە

لۆهراسپ		کەی گوشتاسپ کوڕی لۆهراسپ یان لهرائەسپە. دەقی ناوەکەی بە ئاڤێستایی "ئەئۆروەت ئەسپە" کە بە واتەی خاوەن ئەسپی توندڕەو

مامۆستا		هیربۆد، ئامۆژگار

مانی		ماندوو، شەکەت، وشەی کوردی ماندوو پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی بە «مانی» پێغمبەرەوە هەیە. کاتێک لە زمانی کوردی بە کەسێک لە کارێکی زۆری کردبێت و زۆر شەکەت بێت، دەبێژن مانی نەبی، یان ماندوو نەبی، کە بە واتەی ئەوەیە وەک «مانی»ت بە سەر نەیەت، یا وەک مانیت لێ نەیەت. کە ئەمەش پەیوەندی بە بەسەرهات و چارەنووسی تاڵ و ناخۆشی مانیەوە هەیە. مانی بناغەدانەری ئایینی مانی‌یە. بڕێک سەرچاوە دەڵێن خەڵکی شاری هەمەدان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بووە و بڕێکی دی لەسەر ئەو باوەڕەن خەڵکی شاری ماردین لە باکووری کوردستان، کە ئەو سەردەمە پایتەختی «سلوکیەکان» بووە. مانی لە ساڵی 215ی زایینی لەدایکبووە و لە ساڵی 273ی زایینی لە «گوندی‌شاپوور، جوندی‌شاپوور» لە سەر دەروازەی شار بە ئازارێکی زۆر هەڵواسرا. مانی کوڕی «پاتەک، فاتەک»

له بنەماڵەیەکی خانەدان بووە، هەر لە تەمەنی لاوی فێری زانست لە هەموو بەشەکانی ئەو سەردەمە بووە. لە دینەکانی بەهدینی و بودایی و جوو و عیسایی و ئایینەکانی ئەو سەردەمە لێکۆڵینەوەیەکی بەرفراوانی کردووە، پاشان لە تەمەنی 24 ساڵی خۆی وەک پەیامهێنەرێکی نوێ ناساند. سەرەتا لە میزۆپاتامیا (بین‌النهرین) دەستی بە بڵاوکردنەوەی دینەکەی کرد، پاشان بە بۆنەی «فەیرۆز» برای «شاپوور» کە پاتشا بوو و دینەکەی پەژراندبوو، بە شاپووری ناساند و یەکێک لە پەرتووکەکانی بە ناوی «شاپوورگان» پێی پێشکەش کرد. شاپوور لە سەرەتادا فرە ڕێزی گرت و لایەنگرانی بە ئازادی خەریکی چالاکی و پەرەپێدانی دینەکەیان بوون، بەڵام پاشان شا پشتی تێ کرد و کەوتە بەر بێمێهری شاپوور و لە وڵات دووریان خستەوە و دەریانی کرد. مانی لە کاتی ئاوارەبوونی لە هیندوستان و تەبەت و چین سەردانی کرد و دوای مردنی شاپوور لە ساڵی 272ی زایینی گەڕایەوە بۆ ناو وڵات. «هورمز» جێنشینی شاپوور زۆر بە ڕێزەوە پێشوازی لێ کرد و دیسان ئازادی خۆی لەمەڕ بڵاوەپێدانی دینەکەی وەر گرتەوە. مانی لە ناو فەلەکانی میزۆپاتامیا لە باشووری کوردستانی ئیمڕۆ خەریکی پەرەدانی دینەکەی بوو تا کۆتایی هاتنی دەسەڵاتی هورمزشا. ئینجا «وەهرام» یان بەهرامی یەک، هاتە سەر تەخت و مانی قۆڵبەست کرد و فەرمانی هەڵواسینی مانی دا، برێک سەرچاوە ئاماژە بەوە دەکەن تا پشتوێنەی مانییان لە ناو خاک چاڵ کرد و پەیڕەوەکانیشی لە بەر چاوی خۆی بە پێچەوانە بە سەرەوە لە ناو زەوی تا پشتوێنە چاڵیانی کرد. مانی دەسنووس و پەرتووکی فرەی نووسی، بۆ خەڵکی نەخوێندەواریش ئامۆژگارییەکانی بە چەشنی نیگار و وێنە دەکێشا، بۆیە بە «مانی نیگارکێش» یش بەناوبانگە. لە پەرتووکە هەرە بە ناوبانگەکانی «ئەرژەنگ یا ئەرتەنگ» بوو. بە کوژتنی مانی لایەنگرانی مانی هەر مانەوە و بە ناو جیهاندا بڵاو بوونەوە و دەورێکی سەرەکییان بینی لە پێشکەوتن و پەرەگرتنی و بڵاوەپێدانی چاند و هەنەر و پیشەسازی میزۆپاتامیا بە جیهانی ئەو سەردەمە. دینی مانی تا سەردەمی خەلیفەکانی بەغدا مابوو، بەڵام خەلیفەکان فتوای بنبڕکردنی ئەم دینەیان دا. هەر لە تەبەت و چین، تا باشووری فەرانسە ئەم دینە تەشەنەی کرد، بە چەشنێک کە لەرزی خستە پشتی کۆڵەکەکانی مەسێحییەت بە جۆرە تا سەدەکانی 13 و 14 لقەکانی ئایینی مانی لەتەک مەسێحییەت کێبەرکێی دەکرد. مانی بێجگە لە زمانی دایکی خۆی باش شارەزای زمانەکانی ئارامی و سەریانی و یۆنانی بوو. دەڵێن لە مانی شەش پەرتووک بە سەریانی و پەرتووکێک بە زازایی کۆن ماوە. (بەشێکی ئەم زانیارییانە لە: فەرهەنگی دێهخودا. بەرگی 43 وەرگیراوە)

متمانەمەند — دڵنیا

مداراکردن — مۆداراکردن، بەپشووبوون، دانبەخۆداگرتن، کۆڵنەدان، (سەبر و حەوسەڵەکردن)

مردگ — مردوو

مەردوم — مەردۆم، خەڵک، کۆمەڵگا

مەزدا — مەزن، گەورە، بەشکۆ، وشەی مەزدا کە پەسنی ئەهۆرایە ئێستا لە زمانی کوردی وەک «مەزن» ماوە کە بە واتەی گەورە و بەرز و بەشکۆیە.

مەزدایەسنایی — مێزدیسەنی، ستایشت و پەرستشی ئایینی ئەهۆرا مەزدا، پێچەوانەکەی دەبێتە «دێویەسنایی»، مامۆستا گیو موکریانی باوەڕی وایە کە مەزدایەسنەیایی لە سێ وشە دروست بووە: «مە» بە واەی گەورە، «زدا» بە واتەی زانای بێ هاوتا، «یەسنە» بە واتەی پەرستن، دەبێتە زانای بێهاوتای پەرستنییە بە تایبەتی بۆ ئایینی زەردەشتی (فەرهەنگی کوردستان)

مۆغ — (لە پیری مۆغان واتەکەی نووسراوە)

مەغز	مێشک، بە ئاڤێستایی «مێزێز» کە بە واتەی مۆخی ئێسک یا پێشە مانا دەدات.

مەناومەن	یاساخ، ناڕەوا، (ممنوع)

میدیاما	میدیا، میدیامانگ، ئامۆزای زەردەشت و سەرۆکی یەکێک لە مەزنترین هۆزەکانی میدیاکان بووە، لە سروودی نەتەوەی کورد هاتووە: ئێمە ڕۆڵەی میدیا و کەیخەسرەوین...

میرات	واژەیەکی کوردییە کە لە چاوکی وشەی «مردن» گیراوە، سەربەش، پاشماگ

مێرخاس	جوانمێر، جەوانمەرد، مرۆڤی چاک و مەزن، مەردایەتی، مێرخاسی یا جوانمێری و مەردبوون لە زمانی کوردی هەم پیاو دەبێت هەم بۆ ژن.

مێرگ	چیمەن، گیاجاڕ

میزۆپوتامیا	بە زاراوەی ڕەسەنی کوردی ژووروو دەبێتە «مەزروبۆتان»، بە زمانی ڕۆژئاواییەکان دەبێتە میزوپاتامیا، هەریمێکی پان و بەرینە کە لە باکووری کوردستان دەست پێ دەکات و لە باشووری کوردستان کۆتایی پێ دێت.

مێگەڵ	ڕانەمەڕ، گەلەی پەز، ڕەوەی مێ

مێهر	ئەڤین، خۆشەویستی، گراو، سەودایی، دۆسایەتی، (عاشق، وفا)، لە زمانی کوردی مێهرەبان و مێهرەوان دەوترێت.

مێهرەبان	مێهرەوان، دڵنەرم، بەبەزەیی

مێهرگا	قوربانگا

مینوویی	مەینەڤی، جەوهەری، (معنوی)، ڕازبەر، پەرۆستی بە واتەی ژیانی مینووی

ناشایست	(حرام)، ئەو شتەی کە مێشکی مرۆڤی ژیر بە ڕاستی نازانێت و زیانی بۆ خۆی و دەور و بەر هەیە.

ناوێزە	دەگمەن، دانسقە، بەتایبەت

نفرین	(لعنت، لەحنەو)

نموودی	شتێک کە مان و پایەدار نەبێت.

نوێژ	لە دینی بەهدینی پێنج جار لە ڕۆژدا نوێژ دەکرێت، یەکەم: لە کاتی «هاوینگا» کە دەکاتەی سپیدەی بەیان، واژەی «فراوین» یا «هاوەنی» لە زاراوەی کرمانجی ژوورو نانخواردنی بەیانییانە. دووهەم: «ڕاپیتۆنگا» لە کاتی خۆرهەڵاتن تاکوو نیوەڕۆ. سێهەم: «ئۆزەیرەنگا» کە دوانیوەڕۆیە. چوارەم: «شێوانگا» لە کاتی ئێوارادا کە بە نوێژی شێوان ناو دەبرێت. پەنجەم: «نوێژیشەو» کە شەو دادێت. نوێژێکی تر هەیە کە بە ناوی «کێمنە» کە تایبەتە و زۆر دوور درێژە و پیرۆز دەژمێردرێت کە لە کاتی ڕوودا یا کاتی دیاریکراودا دەخوێنرێتەوە. نوێژەکان بە تاک و کۆ دەخوێنرێتەوە. بێگومان پێش نوێژ، دەستنوێژ دەگیریەت و پاشان ڕوو لە ڕۆژ یا ئاگر یا ڕووناکی دەکرێت و نوێژ دەخوێنرێت. زۆر گرینگە ئەمە بوترێت کە بەهدینان ئاگرپەرست نین و ئاگر ناپەرسترێت، ئاگر و ڕووناکی بەشێکە لە دیاردەکانی ئەهۆرا مەزدای دلۆڤان. لە ڕوانگای دینی بەهدینی 5 جۆر ئاگری جیاواز هەیە: یەکەم بۆرزیسەوە، کە لە پێشگای پیرۆزی ئەهۆرا مەزدا هەیە. دووهەم وەهوفەڕیانە، کە لە ناو لەشی مرۆڤ و گیانلەبەرانی دی هەیە. سێهەم ئاوروازیشتە، کە لە ناو گیادایە. چوارەم وازیشتە، لە ناو هەوردایە. پێنجەم سپەنیشتە، کە بۆ بەکارهێنانی

ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ بەکار دێت و لە هەمان کاتییشدا بە نیشانەی ڕووناکی و پاکی و زانایی لە هەمبەر تاریکی و ناپاکی و نادانی پێناسە دەکرێت.

نۆژەن		نووژەن، تازە، نوێ

نۆژەنکاری		گۆڕانکاری، تازەگەری، نوێخوازی، (مۆدرنیسم)

نەرین		ڕوانگا، بیروبۆچوون، دیدگا، تێڕوانین

نەوازشت		نەوازش، بە هەورامی نەوازشن، لاونا

نیایشت		نیایش، (دعا)

نییر		نیلە، نیرک، یووغ، یووخ، دارێک کە لە کاتی کێڵاندنی زەوی دەیکەنە ملی گا و لە ئاشدا دەیکەنە ملی هێستر یا ئەسپ تا بەردی ئاسیاو بسوڕێنێت.

نیلوفەڕ		نیلوپەڕ، ناوی گوڵێکی سپییە کە لە سەر ئاوی ئەستێردا سەوز دەبێت و گەڵاکانی پانە.

وابەستە		پەیوەند، هەڵواسراو

وام		(قەرز، دەین)

وڕینە		بە ئاڤێستایی وەرینە، ئەو وێرد و وتانەیە کە جادووگەران لە کاتی کاری جادووگەری دەیخوێنن.

وزە		هێز، زۆر، توانا

وسیار		زۆر، فرە

وەرزش		وەرزشت، جووڵەی لەش بۆ بەهێزبوونی بەدەن و چالاکبوونی لەش

وەرزیدەکردن		ڕاهێنان و ئامادەکردن

وەرزێر		جووتیار، کشتکار، جووتبەندە، کەشاوەرز

وەرف		بەرف، بەفر

وەوی		بووک

وەهمەن ئەمێشەسپێنت		بەهمەن ئەمشاسپەند، وەهومەن، وەهمەن، بەهمەن، بێمەن. هاندەری کامەرانی و بەختەوەری و پاکی و جاویدانی، سوودگەیەنەری نەمر، ئاگاداری ڕێکوپێکی جیهان

ویناو		چاوی دڵ

هاڤی		نامۆ

هایدار		ئاگادار

هۆرمۆزشید		ڕۆژی پێنجشەمە لە هەفتە

هۆشەنگ پێشدادی		هوشەنگ، بە ئاڤێستایی «هەئوشینگە» بە واتەی چێکەر و وەستای خانوبەرە و هەروەها بە واتەی کوڕمردوو. هۆشەنگ کوڕی «فەرواک» کوڕی «سیامەک» کوڕی «مەشی» کوڕی «کەیومەرد، کەیمەرت»، گوایە لە سەردەمی ئەو ئاسن ناسرا و ئاگر کەوتە ڕاژەی مرۆڤ و جەژنی سەدەی بنیات نا و لە پێستی گیانلەبەران پۆشاکی دروست کرد.

هۆڵمان		ویژدان، هێزی نەهێنی، هێزی ژوورو

هۆماڵ رەقیب، هاوچاو

هەئورتات ئەمێشەسپێنت ئەمشاسپەند خۆرداد، شادی و ئاوەدانی

هەپتە هەفتە، حەوتە، حەفتە، حەوتو، بە ئاڤێستایی «هەپتە»

هەرزەن ئەرزەن، دانەوێڵەیەکە کە زۆر وردە

هەرمانی جاویدانی، هەمیشەیی، لە بوونەوە، (ازلی)

هەرەبەرزە چیای هەرە بەرز (فارسەکان کردوویانە بە ئەلبۆرز)

هەژیر هێژا، زیرەک، بەڕێز، پەسەنی

هەستی بوون، هەموو جیهان و گەردوون، بوون بە واتەی گشتی، هەستی واژەیەکی کۆنی هەورامییە. مەولەوی لە دیوانەکەی دەفەرمێت:

دایم دڵ ڕەنجوور هیجران یارم

زنجیر جەفای زولف نیگارم

خسووس شەرارەی دووری زۆر کەردەن

مەزرەعەی «هەستی»م وای سەبوون بەردەن

کەس بە وێنەی من پڕ مەینەت نەبۆ

گورفتار دۆس بێ بەینەت نەبۆ

هەمبەر ئاست، بەرانبەر

هەموارە هەردەم، بەردەوام

هەنجار (هارمۆنی)، ڕێگا، ڕەوش، خووخدە، ڕێگای ڕاستی، (مادە، قانون، ئەسووڵ)، فەرهەنگی خاڵ، بەرگی3

هەنجاری گشتی ڕێکوپێکی ڕەها، (هارمونی تەواو، نەزمی مۆتلەق)

هەوشار 7 شار، 7 کیشەوەر کە لە ئاڤێستا ئاماژەی بۆ کردە، هەریمێکی پان و بەرین لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

هەیڤ مانگ

هیمبوون تێگەیشتن

هیندسە واژەیەکی کوردی کە «ئەندازە» گیراوە کە لە باری زانستی شێوە و سووچ و ئەندازەگرتن دەدوێت.

هێزی ئەولەکاری هێزی ئاسایشت

یاوەر بریکار، یاریدەر، هەڤاڵ

یوز یوزپڵەنگ، یوزپڵنگ، دڕندەیەکە کە پچووکترە پڵنگ لە سەردەمی خۆی لە کوردستان هەبووە

یەگانە تاک، یەک

یەل بێ باک، نەبەز

سەرچاوەکان

کوردی

ئاڤێستا. نامەی مەینەڤی ئاینی زەردەشت. ئەنداز حەوێزی

ئاڤێستا. جەلال ئەمینبەگ

پوختەیەک لە بیر و باوەڕی زەردەشتی. پرۆفێسەر ر. س. زینهەر. ئازاد حەمەعلی

جوغرافیایی تاریخی کوردستان. جەلالالدین شافعی کوردی

دیوانی مەولەوی. مەلا عبدالکریم مدرس

ڕۆژەژمێری کوردی ئاڤێستا 2002 ـ 2003

ڕەوشی ئاینی و نەتەویی لە کوردستاندا. رەشاد میران

زمانی ئاڤێستا. محمدامین هەورامانی

زەرتەشت. عبدالله قەرەداخی (مەلا علی)

زەردەشت. احمد الشنتاوی. شاکر فتاح

زەردەشت و ئامۆژگارییەکانی. هاشم رەزی. م. گۆمەیی

زەردەشت و جیهانی خۆرئاوا. دوشن کیمن. جەمال ئەحمەدزادە

سەرنجدانێک لە میتولوژیای کورد. جەمال نەبەز

فەرهەنگی سۆرانی ـ هەورامی بێستون. حامید درودی، حاتەم مەنبەری

فەرهەنگی خاڵ بەرگی 1. شێخ محمدی خاڵ

فەرهەنگی خاڵ بەرگی 2. شێخ محمدی خاڵ

فەرهەنگی خاڵ بەرگی 3. شێخ محمدی خاڵ

فەرهەنگی کردی فارسی. هەنبانە بۆرینە. هەژار

فەرهەنگی ناوی کوردی. سیروان کاروانی

فەرهەنگی نوێ. برهان قانع

فەرهەنگی وشە دووانەکانی زمانی کوردی. تەها فەیززادە

قورعان بە کوردی. محمدسالح ابراهیمی

قورعانی پیرۆز. مامۆستا هەژار

گەوهەری گەرمسێر 2. نعمتعلی سایە

گەوهەری گەرمسێر 3. نعمتعلی سایە

لە دەوڵەتی ڕاهیبی سۆمەرەوە بەرەو شارستانیەتی دیمەکراسیانە 1. عبدالله ئۆجەلان

مێژووی کورد و کوردستان. مەردوخ

مێژووی گەلی لوللو. فازل قەرەداخی

مێژووی وێژەی کوردی 1. سدیق بۆرەکەیی

مێژووی وێژەی کوردی 2. سدیق بۆرەکەیی

نڤێژین ئێزیدیان

فارسی

آتش در ایران باستان. موبد اردشیر آزرگشسب

آتش نیایش. ترجمه اورنگ

آناهیتا در اسطورەهای ایرانی. سوزان گویری

آآیین گنوسی و مانوی. ابولقاسم اسماعیل‌پور
آیین مهر میترائیسم. هاشم رضی
آیین زرتشت و تاثیر و نفوذ آن در شرق و غرب. مهرداد مهرین
آیین راستی یا یکتاپرستی زرتشت. مهرداد مهرین
ادیان آسیا (تائو. مزدایی، ادیان باستانی هند، شیوا، هندو، سیک...) عبدالرحیم گواهی
ادیان بزرگ جهان. هاشم رضی
ارداویراف نامه. ژاله آموزگار
از کیکاوس تا کیخسرو. محمود کیانوش
احوال شخصیه از دیدگاه قوانین (زرتشتی، کلیمی، مسیحی) یوسف بهنود
اسطوره زندگی زرتشت. ژاله آموزگار ـ احمد تفضلی
اسطوره‌های ایرانی. عباس مخبر
اشاوهیشتا یا پیام زرتشت. مهرداد مهرین
اورمزد و اهریمن. ژ. دوشمن گیمن. عباس باقری
اوستا. هاشم رضی
اوستا. (برگردان سرود سوم از گاتای زرتشت هات سی از یسنا) دکترعباس ساسانفر
اوستا. هات سی از یسنا. دکترعباس ساسانفر
برخی بررسیها در باره جهانبینی‌ها و جنبش‌های اجتماعی در ایران. احسان طبری
بررسی مختصری از ادیان کردان. توفیق وهبی
برگردان گات‌ها. موبد رستم شهزادی
بندهش. مهرداد بهار
بندهش هندی. رقیه بهزادی
بین‌النهرین و ایران باستان. رضا مستوفی
بینش زرتشت. خداداد خنجری
پژوهش در فرهنگ باستانی و شناخت اوستا 1. مسعود میرشاهی
پژوهش در فرهنگ باستانی و شناخت اوستا 2. مسعود میرشاهی
پژوهش در فرهنگ باستانی و شناخت اوستا 3. مسعود میرشاهی
پژوهشی در فرهنگ زرتشتی. دکتر حسین وحیدی
پیام زرتشت (چنانکه از سرودهای آن پاکمرد بر می‌آید). دکتر جعفری
پیر مغان. ابولقاسم پرتو
تاریخ ایران باستان آریایی‌ها و مادها. اردشیر خدادادیان
تاریخ باستانی ایران. دکتر محمود هومن
تاریخ تبار و زبان آذربایجان. غلامرضا انصاف‌پور
تاریخ زرتشتیان (فرزانه‌گان زرتشتی). رشید شهمردان
تاریخ کیش زرتشت. مری بویس. همایون صنعتی‌زاده
تاریخ ماد. دیاکونوف. کریم کشاورز
تاریخ ماد و منشا نظریه دیاکونوف. محمدعلی خنجی
تاریخ مشاهیر کرد (علما، ادبا، شعرا) 1. بابامردوخ روحانی (شیوا)
تاریخ مشاهیر کرد (علما، ادبا، شعرا) 2. بابامردوخ روحانی (شیوا)

تاریخ مشاهیر کرد (علما، ادبا، شعرا) 3. بابامردوخ روحانی (شیوا)
تاریخ مطالعه دینهای ایرانی. هاشم رضی
تمدن مهاباد. محمود پدرام
تمدنهای اولیه و باستانشناسی خاستگا آنها. هایده معیری
جشن‌های ایرانی. دکترپرویز رجبی
جغرافیای غرب ایران ـ کوه‌های ناشناخته اوستا. عمادالدین دولتشاهی
جنبش‌های کرد از دیرباز تاکنون 1. م. کاردوخ
جنبش‌های کرد از دیرباز تاکنون 2. م. کاردوخ
چنین گفت زرتشت. داریوش آشوری
چیستا. از سال 1 تا 13. پرویز شهریاری
خرده اوستا (جزوی از نامه مینوی اوستا). پورداود
خود پتت. ابراهیم میرزای‌ناظر
دانشنامه مزدیسنا. جهانگیر اوشیدری
دین بهی (فلسفه دین زرتشت). مهرداد مهرین
دین پایه زرتشتی. دکترحسین وحیدی
دینهای ایران باستان. سیف‌الله نجم‌آبادی
رازوری در آیین زرتشت (عرفان زرتشتی). شیوا کاویانی
رمزپردازی آتش. ژان پیربایار. جلال ستارت
روایت پهلوی. جمشید فخرایی
روایت و تاریخچه جشن نوروز. دکترگلمراد مرادی
زبان پهلوی ادبیات و دستور آن ژاله آموزگار
زبان و ادبیات پهلوی (فارسی میانی). ج. تاوادیا. س. نجم‌آبادی
زبور مانوی. ابولقاسم اسماعیل‌پور
زرتشت سیاستمدار یا جادوگر. کامران فانی
زرتشت مزدیسنا و حکومت. جلال‌الدین آشتیانی
زرتشت نیچه (شرحی بر پیش گفتار چنین گفت زرتشت). بهروز صفدری
زرتشت نیچه کیست؟. محمدسعید حنایی‌کاشانی
زرتشت و تعالیم او. هاشم رضی
زرتشت و جهان غرب. مسعود رجب‌نیا
زروان. تیمور قادری
زمان زرتشت. کیخسرو کشاورزی
زن در آیین زرتشتی. کتایون مزداپور
زن در ایران باستان. هدایت‌الله علوی
زند و هومن و کارنامه اردشیر پاپکان. صادق هدایت
زین ابزار پورداود
سرزمین زرتشت رضائیه. علی دهقان
سرود هات 29 گاتها (در آغاز پیامبری زرتشت). دکترحسین وحیدی
سرود هات 30 گاتها (دو نیروی همستار). دکترحسین وحیدی

سرود بنیاد دین زرتشت. دکتر محمد مقدم
سوشیانس. پورداود
شایست ناشایست. کتایون مزداپور
شناخت اساطیر ایران. جان هینلز. ژاله آموزگار. احمد تفضلی
شناخت اساطیر ایران. جابر عناصری
شناسایی زرتشت (گفتارهای به فارسی و انگلیسی). مهربان مهرخداوندی
شهر روشن زرتشت. دکترحسین وحیدی
عرفان ایرانی مغان و جهانبینی زرتشتی
عروس سرخپوش (داستانهای اسطوره‌ای کردی). محمدرئوف مرادی
عصر اساطیر تاریخ ایران. حسن پیرنیا
فارسی باستان (دستور زبان، متون، واژه‌نامه). رولاند ج. کنت. سعید عریان
فرهنگ ایران باستان 1. پورداود
فرهنگ بهدینان. سروش سروشیان
فرهنگ پارسی و ریشه‌یابی واژگان. مصطفی پاشنگ
فرهنگ پهلوی. بهرام فره‌وشی
فرهنگ نامهای اوستا 1. هاشم رضی
فرهنگ نامهای اوستا 2. هاشم رضی
فرهنگ نامهای اوستا 3. هاشم رضی
فرهنگ نوشیروان. نوشیروان دادگر
فرهنگ واژه‌های اوستا 1. احسان بهرامی
فرهنگ واژه‌های اوستا 2. احسان بهرامی
فرهنگ واژه‌های اوستا 3. احسان بهرامی
فرهنگ واژه‌های اوستا 4. احسان بهرامی
فرهنگ واژه‌های تازی به پارسی
فلسفه زرتشت. دکترفرهنگ مهر
فلسفه نیچه. استنلی مک‌دانیل. عبدالعلی دستغیب
گات‌ها سرودهای زرتشت 1. موبداردشیر آذرگشسب
گات‌ها سرودهای زرتشت 2. موبداردشیر آذرگشسب
گاتها سرودهای مینووی زرتشت. موبدفیروز آذرگشسب
گاتها یا سرودهای آسمانی زرتشت. موبداردشیر آذرگشسب
گاهشماری جشنهای ایران باستان. هاشم رضی
گاهنامه (سال 2700 ایرانی) تقویم (کوپی)
گزارش زادگاه زرتشت و تاریخ اساطیری ایران. ج. منفرد
لغزشهای در شناخت کیش زرتشتی. دکترحسین وحیدی
مانی و تعلیمات او. گئوویدن گرن. دکترنزهت صفای اصفهانی
مجموعه اوستا (گاثاها) سرودهای زرتشت. پورداود
مراسم مذهبی و آداب زرتشتیان. موبداردشیر آذرگشسب
مردم گیاه (پژوهش در فرهنگ باستان و شناخت اوستا)

مزداپرستی در ایران قدیم. دکترذبیح‌الله صفا
مزدایسنا و ادب پارسی 1. دکتر معین
مزدایسنا و ادب پارسی 2. دکتر معین
مقام زن در ایران باستان. موبداردشیر آذرگشسب
نوشته‌های مانی و مانویان. ایرج وامقی
نهادینه‌های اساطیری در شاهنامه فردوسی. دکترمهوش واحددوست
نیاکان باستانی کرد در تاریخ و اسطوره‌ها 1. ج. منفرد
نیاکان باستانی کرد در تاریخ و اسطوره‌ها 2. ج. منفرد
واژه‌نامه ادیان. عبدالرحیم گواهی
واژه‌نامه پهلوی، پازند (فرهنگ پهلوی). سعید عریان
واژه‌نامه کردی، فارسی. دکترابراهیم‌پور
واژه‌نامه فارسی، کردی. دکترابراهیم‌پور
واژه‌های همانند در پهلوی و کردی. صدیق صفی‌زاده (بوره‌که‌یی)
وندیداد (قانون ضد دیو) 1. هاشم رضی
وندیداد (قانون ضد دیو) 2. هاشم رضی
وندیداد (قانون ضد دیو) 3. هاشم رضی
وندیداد (قانون ضد دیو) 4. هاشم رضی
وهرود وارنگ. ژوزف مارکوات. داود منشی‌زاده
ویرانه‌های تخت سلیمان و زندان سلیمان. رودلف ناومان. فرامز نجدسمیعی
ویسپرد. پورداود
یاداشتهای گاثاها. پورداود
یسنا 1. پورداود
یسنا 2. پورداود
یشت‌ها 1. پورداود
یشت‌ها 2. پورداود

Lekolin. Instito Berlin
Avesta. 21/22.11.2001 In Berlin
Avesta. Ved Kaj Bar end Jes Asmussen
Politikens Bog Om De Store Filosoffer
De religiøse ideers Historie. Mircca Eliade. Bind 1
Religion Livsanskuelse. Gyldendals Religionsleksikon Redaktion Finn Stefansson og Asger Sørensen